

Sófalvi Emese

Az óvodai és elemi iskolai oktatás pedagógiája

Ének-zene szakmódszertan

Egyetemi jegyzet

Sófalvi Emese

Az óvodai és elemi iskolai oktatás pedagógiája

Ének-zene szakmódszertan

Egyetemi jegyzet

Támogatók:

Sófalvi Emese

**Az óvodai és elemi iskolai oktatás
pedagógiája**

Ének-zene szakmódszertan

Egyetemi jegyzet

Presa Universitară Clujeană / Kolozsvári Egyetemi Kiadó

2020

Szakvélemény:

Dr. Péter Éva docens

Dr. Kalló Ildikó docens

© Sófalvi Emese, 2020.

ISBN 978-606-37-0941-8

**Universitatea Babeş-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruța Săcelean
Str. Hasdeu nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel./fax: (+40)-264-597.401
E-mail: editura@ubbcluj.ro
<http://www.editura.ubbcluj.ro/>**

Tartalom

Bevezető	7
Az erdélyi zenekultúra forrásanyagai és irodalma. A válogatás és a szerkesztés elveiről	9
Az erdélyi zenekultúra a 18. század végéig	11
Az egyházi iskolák helye és szerepe az autochton zenekultúra művelésében	13
Zene Erdélyben a hosszú 19. században (intézmények, szerzők, prominens személyiségek)	17
Zenés színjátszás Erdélyben a 19. században	21
Intézményes zeneoktatás Erdélyben	27
Erdélyi magyar városok, kistrégiók klasszikus zenei művelődése	33
Zeneírás Erdélyben 1918-tól	39
Erdélyi magyar zeneszerző-nemzedékek a 20–21. században	43

Bevezető

Miben más Erdély klasszikus zenei kultúrája, mint a környező régióké? A nyugati vagy a keleti (nép)zenei hagyomány elemeit vette át a régió, vagy sajátos ötvözete a nyugat-európai és balkáni zenei műveltségnek? Melyek a helyi klasszikus zenei kultúra jellegzetes intézményei, prominens személyiségei, emblematikus központjai? A régió zenei műveltségének ismertetéséhez a fenti „nagy kérdések” feltételére és források ismeretére egyaránt szükségünk van.

Erdély zenei kultúráján keresztül a helyi kulturális, művészeti intézményrendszeréről alkothatunk képet. A történeti olvasat alapján célunk egyúttal a (kortárs) erdélyi (magyar) zenei élet megismerése, művelődési tendenciáinak megértése is. Ez átfogó ismereteket feltételez a mindenkori zenekultúra alapját jelentő folyamatokról és koncepciókról, vagy akár a művészetközvetítés területén végzett zenei szervező, irányító, szerkesztő és lebonyolító jellegű tevékenységekről.

Előjáróban szükségesnek látjuk a műveltség, civilizáció, kommunikáció és zenei kultúra kulcsszavak mentén általánosan ismertetni az egyetemi segédanyagunkban használt főbb fogalmakat. A kultúra az emberiség által létrehozott anyagi és szellemi értékek összessége, a művelődésnek valamely területe, illetve valamely népnél, valamely korszakban való megnyilvánulása. A kultúra, mely a szellemi javak, a műveltség összesítése azonban nem egyenlő a technikai fejlettséget jelentő civilizációval. Ha a kultúrát a képességek, tudás, hiedelmek, művészetek metszéspontjában képzeljük el, akkor életformaként is tekinthetünk rá. A kultúra fogalmába tehát intézmények, értékek, eljárások, tapasztalatok, szimbólumok stb. tartoznak. Hofstede ún. hagyománymodellje az értékek, rítusok, hősök és szimbólumok rétegeit különíti el, mely kategóriákat a gyakorlatok kapcsolják össze.

Bármelyik meghatározást is alkalmazzuk, tudnunk kell, hogy az emberi kultúra csak közösségi létben létezhet: a másokkal való érintkezésben, kommunikációkban, visszacsatolásokban bontakoznak ki és maradnak fenn a kulturális jelenségek. A kultúra és a kommunikáció egymástól elválaszthatatlan, hiszen a kommunikáció a kultúra hordozója, és továbbörökítője.

Ha tehát az erdélyi zenei kultúráról van szó, évszázados zenei kommunikációról beszélhetünk. És hogy mi a zenei kultúra, miben különbözhet a műveltség egyéb területeitől? Értelmezésünkben a zenei kultúra magában foglalja a zeneélet eseményeit, melyek lehetnek előadások, hangversenyek, fesztiválok, koncertek, versenyek stb. Ide tartoznak a zenei intézmények, az iskolák, felsőoktatási intézmények, zenekarok, filharmóniák, operák, egyházi és világi kórusok működésének emlékei.

Az erdélyi régió klasszikus zenei kultúráját, annak fejlődését az él népzenei hagyomány is jelentősen befolyásolta. Ugyancsak a zenei műveltség részét képezik az amatőr együttesek vagy a populáris kultúra elemei, akárcsak a zenei szakírás (zenekritika, muzikológia vagy a publicisztika).

Jelen egyetemi jegyzet oktatási segédanyag, mely a kutatástörténet oldaláról, források és legújabb irodalmak megnevezésével és felhasználásával kívánja a tágabban értelmezett, a Partium és a Bánság magyar vonatkozású művelődéstörténeti adalékaival kiegészített Erdély zenei kultúrájának mélyebb ismeretét és további feltárását segíteni. A helytörténeti vonatkozású zenei dokumentumok feldolgozásának, integrálásának szándékával sem törekedhetett teljességre, csupán alapot, kiindulópontot kíván nyújtani. Szerzője bízik abban, hogy a sokszor szárazon felsorolt források, bibliográfiai tételek jövőbeli esettanulmányok és alapkutatások kiindulópontját képezhetik, és a frissebb publikációk bevonásával megteremtheti Erdély zenetörténete revideált, kibővített összegzésének feltételét.

Az erdélyi zenekultúra forrásanyagai és irodalma. A válogatás és a szerkesztés elveiről

A magyar zenei irodalom rendszeresen közölt bibliográfiái periodikusan szemlézik a Romániában megjelent, zenei vonatkozású köteteket. Azonban a helyi zenetudomány irodalomjegyzékének időszakos, teljes igényű közlésére közlésére az elmúlt száz évben csupán két ízben került sor. Ezt a hiányt pótolja részben egyetemi jegyzetünk, mely azonban természetesen nem töltheti be a rövid autochton zenetörténet szerepét.

A válogatás a zeneszerzők, intézmények, nyugat-európai áramlatok mellett helyenként megjeleníti a zene és más művészeti ágak közötti érintkezési pontokat a régióban, a zenei élethez kapcsolódó szervezési és a kulturális ismeretterjesztési tudást és annak átadásának lehetőségeit is. Az ajánlott, tematikus és kronologikus könyvészet, amint azt a *Bevezető*ben is jeleztük, nem a teljesség igényével készült, csupán tájékoztat a helyi zenekultúra területén végzendő kutatás, forrásgyűjtés alapjául szolgáló módszerekről, megvalósítási irányokról, lehetőségekről. A magyar zene bibliográfiájának integráns részeként a jegyzetben közölt források és irodalmak átláthatósága a korszakolást és tematikus/műfaji egységek, valamint ezek szűkítését is feltételezte.

A válogatás és a szerkesztés elvei megegyeznek a szerző társszerkesztésében napvilágot látott összesített bibliográfiában, *A romániai magyar vonatkozású zenetudomány, 1918–2018* (szerk. Pávai István és Sófalvi Emese, Kolozsvári Operabarátok Kiadása, Kolozsvár, 2019. foglaltakkal. A tematikus bibliográfiák, (pl. egy-egy város zenei kultúrája, a helyi zeneírás) esetében jellemzően összefoglaló irodalmak találhatók, helyenként a kutatástörténet indokolta bevezetőkkal, esetleg esettanulmányok adatainak megjelenítésével. A magyarországi és nemzetközi szakirodalom mellett tudatos döntés, hogy a helyi kutatók munkáinak eredményeit jelenítik meg az egyes fejezetek forrásai. Olvasói célközönsége okán egyetemi segédeanyagunk nem vállalkozhat az erdélyi muzikológus, zenetörténészek bibliográfiáinak közlésére, azok adatait részben a tematikus és kronologikus fejezetekbe integráltuk.

Az oktatási jegyzet tehát főként a történeti zenetudomány erdélyi művelődési eseményeire vonatkozó adatait, az intézmények és az oktatás kronológiájának ismeretetését, a helyi zenei szakírást összegző szövegeket, valamint az erdélyi zeneszerzőkre vonatkozó alaphibliográfiát tartalmazza. Válogatásunkba ezúttal kizárólag a szűkebben a klasszikus, nyugat-európai típusú zenei műveltséghez kapcsolódó adatok kerültek. Noha a helyi zenei kultúra fontos elemei, a népzene, a populáris kultúra, valamint az erdélyi zenepedagógiai törekvések eredményeit nem közöltük.

Az oktatási segédanyag célja Erdély zenei kultúrájához kapcsolódó, a kutatás kezdetén állók számára rövidebb, tematikus irodalomjegyzékek közreadása, ezért a közgyűjteményekben elérhető magyar, román, angol és német tanulmányok, monográfiák, esetenként publicisztikák vagy bibliográfiák mellett nem találhatók benne kéziratos forrásanyagok, sem zenei felvételek, hiányoznak továbbá a zenei publicisztikák is.

Az erdélyi zenekultúra a 18. század végéig

Az erdélyi zenekultúra vázlatos ismertetésére Bartha Dénes *Erdély zenetörténetén* és Dobszay László *Magyar zenetörténetének* az erdélyi régióra vonatkozó adatain kívül nincs újabb összegzése. Ennek oka nem a régió zenei kultúrájának szegénysége, inkább az erdélyi közgyűjtemények forrásanyagainak feldolgozatlansága és általában az összefoglaló intézményi keret hiánya. Benkő András kolozsvári zenetörténész az erdélyi magyar zene vázlatos történetét közölte.

Erdély zenetörténete. Összefoglalás

Bartha Dénes: Erdély zenetörténete. In: Asztalos Lajos (szerk.) *A történeti Erdély*. Erdélyi Férfiak Egyesülete kiadása, Budapest, 1936. 595–644.

Benkő András: Az erdélyi magyar zene vázlatos története. *Székegyföld*, 2000 (IV)/4, 57–68.

Dobszay László: *Magyar zenetörténet*. Planétás Kiadó, 1998

Az erdélyi fejedelemség korának zenéje

Király Péter: „Szép nótákkal énökleni tudom szörzeni”. Tinódi, a tudatos zenész. In: *Tinódi Sebestyén és a régi magyar verses epika*. A 2006. évi budapesti és kolozsvári tinódi-konferenciák előadásai. Szerk.: Csörsz Rumen István. Kriterion, Kolozsvár, 2008. 163–177.

László Ferenc: Csillagpár. [Bakfark Bálint és tinódi Lantos Sebestyén.] *A Hét*. VII. 1976/33.

Barlay Ö. Szabolcs: Girolamo Diruta: Il transilvano – történeti előzmények, stíluskritikai analízis és forráskutatói adalékok [2.]. *Magyar Zene*. XIX. 1978/4. 335–360.

Barlay Ö. Szabolcs: Girolamo Diruta: Il transilvano – jelentősége külföldön és Magyarországon. *Magyar Zene*. XIX. 1978/1. 3–24.

Barlay Ö. Szabolcs: Reneszánsz muzsika a Báthoryak udvarában II. A gyulafehérvári madrigálok stílus- és zenetörténeti elemzése. *Magyar Zene*. XVII. 1976/2. 134–160.

Szabolcsi Bence: *Tinódi zenéje*. tinódi dallamok hasonmásával és átirataival. Magyar zenei dolgozatok 6. Szerk.: Kodály Zoltán. tipográfiai Műintézet, Budapest, 1929.

Király Péter: Valentin Bakfark – Anfangsjahre eines siebenbürgischen Musikers von europäischem Rang. In: *Konfessionsbildung und Konfessionskultur in Siebenbürgen in der frühen Neuzeit*. Hrsg.: Volker Leppin – Ulrich A. Wien. Stuttgart, 2005. 201–210.; Homolya István: *Valentin Bakfark. Ein Lautenist aus Siebenbürgen* [Bakfark Bálint. Egy erdélyi lantos]. Corvina, Budapest, 1985.; Király Péter: Adalékok Bakfark Bálint életéhez és munkásságához. *Magyar Zene*. XXXI. 1990/4. 339–346.

- Somlyai (ifj.) Báthory István és a zene. In: *Zenetudományi írások 1998*. Szerk.: László Ferenc. Kriterion – Magyar tudományos Akadémia, Zenetudományi Intézet, Bukarest – Budapest, 1999. 34–40.
- Barlay Ö. Szabolcs – Pernye András: Girolamo Diruta: Il transilvano – történeti előzmények, stíluskritikai analízis és forráskutatói adalékok [1.]. történelmi előzmények. *Magyar Zene*. XIX. 1978/3. 298–313.
- Szabó Csaba: Erdélyi magyar harmóniás énekek a XVIII. századból. Balassi Kiadó, Budapest, 2001.
- Szabó T. Attila: Újabb adatok és pótlások kéziratok énekeskönyveink és verses kézírataink könyvészetéhez. Erdélyi tudományos Füzetek 123. Minerva Nyomda, Kolozsvár, 1941.
- Medgyesy S. Norbert: Iskoladráma és népének. énekeskönyvi dallamokon, saját szöveggel énekelt tételek a csíksomlyói misztériumdrámákban. In: *Régi vallásos énekek és énekeskönyvek*. Szerk.: Szelestei N. László. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar – Szent István társulat, Budapest – Piliscsaba, 2011. 179–196.
- Szabó Mária: Az erdélyi fejedelem tánca. A gyulafehérvári fejedelmi udvar zenéje. *Keresztény Szó*. XIII. 2002/4. 16–23.
- Benkő András: Az erdélyi fejedelmi udvar zenei életéről. In: *Művelődéstörténeti tanulmányok*. Szerk.: Csetri Elek – Jakó Zsigmond – tonk Sándor. Kriterion, Bukarest, 1979. 94–106.
- Benkő András: Az erdélyi fejedelmi udvar zenei életéről 1. *Művelődés*. XXXIII. 1980/6. 41–43.
- Benkő András: Az erdélyi fejedelmi udvar zenei életéről 2. *Művelődés*. XXXIII. 1980/7. 41–44.
- Benkő András: Az erdélyi fejedelmi udvar zenei életéről 3. *Művelődés*. XXXIII. 1980/8–9. 68–70.

18. század, rezidenciális és egyházi zenekarok

- Hanke Katalin: Sacred music documents from Transylvania from the 17th–18th century, preserved at the Music Archive of the Lutheran Bishopric in Romania (AMEE), Sibiu. *Bulletin of the Transylvania University of Braşov. Performing Arts*. VII. 2014/2. 55–66.
- Kövári Réka: Ad notam – énekek és énekelt drámaszövegek három 18. századi csíksomlyói passióban. In: *Tükröződések. Ünnepi tanulmánykötet Domokos Mária népzene kutató-zenei történetész tiszteletére*. Szerk.: Szalay Olga. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2012. 385–416.
- Budapest, 2012. 385–416. Szacsmai Kim Katalin: A gyulafehérvári székesegyház kottagyűjteménye a 18. század végén. In: *Zenetudományi dolgozatok 1992–1994*. Szerk.: Gupcsó Ágnes. Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézet, Budapest, 1994. 67–84.

Az egyházi iskolák helye és szerepe az autochton zenekultúra művelésében

Az egyházi oktatási intézményekben megvalósuló zenei kultúrát így részletezi Bartha Dénes:

„A többé-kevésbé rendszeres zeneoktatás nyomait már a XVI. századtól kezdve követhetjük az iskolák, gimnáziumok tantervében. A kollégiumok szabályzata (részben német minta után: így Marosvásárhely Wittenberget, Gyulafehérvár Heidelberget követi) súlyt fektet a rendszeres énektanításra. A XVI. században az evangélikus és katolikus iskolák vezetnek e tekintetben. Így például Honterus brassói „Constitutio”-ja (1543), a besztercei (1596) és szebeni (1598) iskolaszabályzatok részletesen meg-
szabják a kántor kötelességeit, a zenei programot. Ennek a tanításnak főpontja a reggeli latin himnuszének tanítás előtt és a déli énektanítás 12 órákor. Az iskolai éneknek nagyjelentőségű gyakorlati emléke is maradt fenn már a XVI. századból: Honterus „Odae cum Harmoniis ex diversis Poëtis in usum Ludi literarij Coronensis decerptae” című, négyzsolámú, latin metrikus énekeket tartalmazó kiadványa (első kiadása 1548, másodszor 1562). Amellett, hogy ez az első Magyarország területén készült kótás nyomtatvány, jelentősége magábanvéve is nagy, mert beszédes tanúsága annak, hogy az a humanisztikus zenei irányzat, amely Németországban Tritonius „Melopoeiae”-val (1507) veszi kezdetét, aránylag hamar hozzánk is eljutott. Dallam-
anyagának egy részét, mint Szabolcsi kimutatta, a magyar református énekeskönyvek is átvették. A református kollégiumok csak a XVII. század folyamán lépnek be a zenei tanítást rendszeresítő intézetek sorába. Zenei tananyaguk természetesen alkalmazkodik a sajátos szükségletekhez: dicséretetek, zsoltárok és temetési énekek állnak a zenei gyakorlat középpontjában. A XVII. század kezdetén még nincsen normatív súllyal megállapított énekanyag: Szenczi Molnár Albert francia zsoltárdallamai csak az 1646-iki szatmárnémeti zsinat engedélye után kezdenek előtérbe nyomulni a református templomokban és iskolákban. A szászvárosi Kun-kollégium 1669-iki törvénye az evangélikus iskolákban szokásos reggeli latin himnuszének helyén már zsoltárokat ír elő. A század folyamán lassankint szabállyá alakul a szerda és szombatnapi rendszeres énektanítás, így többek közt Nagybányán (1651 óta), Kolozsvárt és Udvarhelyen. A nagyenyedi kollégiumba a XVII. század elején vezetik be a zene- és orgonatanítást; az orgonista a tehetősebbeket fizetés ellenében, a szegényebb tanulókat ingyen kötelei tanítani.¹⁰ Zene gyakorlását általában már Alstedius-Bisterfeld-Piscator tervezete „Leges illustris scholae Transylvaniae” (1630) előírja. A régi

református templom igényei énekes zenében merülnek ki: következőleg a református kollégiumok is egész a XVIII. század végéig (itt-ott még azon túl is) kizárólag éneket tanítanak: a zeneoktatás vezetője, a cantor vagy praecantor, akinek hatáskörét és kötelességeit az iskolai szabályok pontosan körülírják. A zenei művelődés terjedésével, elmélyülésével az iskolai zeneoktatás feladatai is megsokasodnak; a kántorok nem tudják már az összes teendőket ellátni. Az önként kínálkozó természetes segítségre először, úgylátszik, Udvarhelyen eszméltek: itt mintegy 1690 óta a végzett diákok közvetlenül kiléphettek a kántori pályára. A legtöbb iskolában a feladatok megsokasodása a „cantus praeses” hivatalának kialakulására vezetett a XVIII. században. „Az 1769-iki Litteraria Commissio (Vásárhely) tanszabályzata az erdélyi ref. iskolákra előírja, hogy a délutáni órákban (6–7) a cantus praeseselek éneket tanítsanak.” A XVIII. század első felében az iskolai énektanítás nem állhatott Erdélyben valami magas színvonalon: a kolozsvári főconsistorium 1739. szept. 25-én a kollégium gondnokaihoz intézett utasításában felpanaszolja az istentiszteleti ének megbotránkoztató elhanyaglását és megsürgeti a kollégiumok énektanításának reformját.¹³ Ez az óhajtott reform Maróthy György debreceni tanár kezdeményezésére a négyszólamú zsoltárének bevezetésével járt együtt. Bod Péter tudósítása¹⁴, hogy Szigethi Gyula István erdélyi püspök nagyenyedi tanárságának idején (1714–37) külföldi mintára megreformálta a zsoltáréneklést, még az egyszólamú énekekre vonatkozik. De már 1746-ból a kolozsvári kollégium többszólamú énekéről, 1753 óta pedig az udvarhelyi „cantus harmonicus”-ról vannak adataink. A kollégiumok sajátosan archaizáló többszólamú énekpraxisának Udvarhelyről gyakorlati emléke is maradt. Nagy Mihály, „harmoniae praeses” Udvarhelyen, 1753-ban gimnazistákkal leiratja a négyszólamú zsoltárok szólamait (szólamok az udvarhelyi és kolozsvári kollégium kéziratтарыban). Ugyancsak Udvarhelyen iratja le Orbán Zsigmond 1766-ban „A nevezetesebb ditséreteknék és némelly halotténeknék harmoniá”-ját (kézirat az udvarhelyi kollégium könyvtárában). A református kollégiumok XVIII. századi énekanyagának legérdekesebb rétegét a „cantus harmonicus” műsorába felvett világi énekek teszik: a pataki és a debreceni kollégium szép számmal fennmaradt diák-melodiáriumai a korbéli magyaros világi énekirodalom főforrásai. Az erdélyi kollégiumok úgylátszik ellenálltak ennek a világias áramlatnak; legalább is az eddig napfényre került XVIII. századi emlékekben a világi ének kultuszának nyoma sincsen. Igaz, hogy a kollégiumok (t. k. Udvarhely, Szászváros, Nagyenyed, Nagybánya) épúgy, mint a hangszeres zenét, egyöntetűen tiltják a szerelmi dalokat, táncnótákat, bordalokat is: mégis volt a kollégiumi énekpraxisnak olyan ága, amely a zsoltárének mellett más, világi dalanyag ismeretét is megkívánta. Ez pedig a kántációra kivonulás¹⁵, amelynek hagyománya – a német Currende-járás mintájára alakulva – a XVI. századig követhető visszafelé. A szászvárosi kollégiumban már a 17. században kötelező a kántálás, mert a kollégium 1669. törvénye büntetéssel sújtja a kántációról elmaradó tanulókat.

Nagybánya törvényei (1651) a kántációra felvonulás rendjét és a kántációból befolyó pénzek elosztását szabályozzák. Udvarhely 1737 és 1744-ben külön konstitúciókban szabályozza az ünnepi kántálok kötelességeit. A kántálás szokása Nagybányán még a XVIII. század végén virágzik. A kántációs alkalmak felderítése az explorator diák feladata, az éneklésből befolyt pénzek szabályszerű elosztása a contrascribáé. Marosvásárhely XVII. századi törvényei már részletesen szabályozzák az explorator-diák tisztét és kötelességeit; Nagybányáról az 1633–1671 közt működött exploratorok névsora is fennmaradt. Mindezek az adatok kizárólag énekes zenéről szólnak: az iskolai színielőadások is csak énekekre utalnak. A régi ref. kollégium – épűgy, mint a régi magyar városi hatóság – ellenséges szemmel néz minden hangszeres zenét: benne elsősorban a világi könnyelműség eszközét látja. Ez a kérlelhetetlen puritanizmus nemcsak a templomból veti ki az orgonákat (Geleji Katona István az Öreg Graduál előszavában kikel a hangszerek használata ellen), hanem a kollégiumban sem tűri meg a hangszeres zenét. Többek között Nagybánya 1651-ben, Szászváros 1669-ben, Udvarhely 1682-ben teljes szigorúsággal fordulnak minden hangszeres zene ellen. Csak lassan kezd a puritán szigorúság enyhülni. Teljesen kivételes eset, hogy Nagyenyeden már a XVII. század végén bevezetik az orgonatanítást, de itt is csak „pro cantu exactione”, tehát nem önálló funkcióval. Hangszeres játék nyomai általában csak egy teljes évszázaddal később, a XVIII. század végén, tűnnek fel az iskolákban, amikor a magánúton való hangszertanulás már szerte divatozott. Az első erdélyi ref. templom, amelyben állandó orgonát építenek, a sepsiszentgyörgyi (1753).¹⁶ A kolozsvári kollégiumnak a XVIII. század második felében már volt orgonája: az 1755-ben kezdett tanulójegyzék hét orgonista nevét tartotta fenn a század utolsó negyedéből. Marosvásárhelyen 1797-ben említik először a kollégium orgonáját. Persze az orgonák bevonulása a ref. templomba nem jelentette egyszersmind az orgonistaképzés kielégítő reformját. S. Fr. Stock szebeni revizornak az erdélyi zene állapotáról 1806-ban írott cikke szerint a legtöbb ref. templomban mint orgonisták és kántorok olyan naturalisták garázdálkodnak, akik a kótaírást sem ismerik. Az elfogult tudósító bizonyára túloz; de hogy orgonistáink még a XIX. század közepetáján sem igen tudtak megbarátkozni a kótaírással, annak érdekes tanujele Bothos Istvánnak (1832–43, a kolozsvári ref. kollégium énektanára) 1856-ban Kolozsvárott „Az orgonázás mesterségének gyakorlati megtanulására vezető népszerű utasítás” cím alatt megjelent orgona-iskolája, amely modern hangjelzés helyett az úgynevezett lúkotát, azaz betűjelzéssel egyszerűsített primitív írásmódot használ; az orgonisták fogyatékos zenei képzettségének nyilvánvaló jeleként. A kollégiumi zenekarok szervezése már teljes egészében a XIX. századra maradt: akkor is még lassan, nehézkesen szervezkednek: az évszázados ellen-szenv csak lassan enged. Marosvásárhelyen 1823-ban, Kolozsvárt 1837-ben, Udvarhelyen 1838-ban alakul az ifjúsági zenekar. Az iskolai színielőadások majd mindig énekkel jártak: a protestánsok épűgy, mint a csíksomlyói katolikus iskoladrámák;

ezek mind sűrűn hivatkoznak a tanulók kórusára. Az iskolai énekes drámákkal kapcsolatban meg kell emlékeznünk a kolozsvári származású Felvinczi György 1693-ban „Újra megjobbított Comico-Tragoedia”-járól. Bayer ellentétes véleményével szemben megállapítást nyert az, hogy okvetlen énekes darabról van szó. A nótajelzések minden kétséget kizáróan konkrét dallamokra utalnak: így épp a kérdéses horatiusi „Integer vitae” dallama többek közt Honterus ódagyűjteményéből ismeretes; egyházi énekek is nem egyszer hivatkoznak dallamára. Kastner Jenő, aki újabban nyomatékosan felhívta a figyelmet erre a sajátságos drámai műre,¹⁸ egy 1666-ban Bécsben előadott olasz operával való összevetés alapján operának tartja Felvinczi darabját is. Ez kétségtől túlmerész megállapítás: nincsen ugyan kizárva, hogy Felvinczi – bécsi tartózkodása idejéből – ismerte a kérdéses „Pomo d’oro” szövegét: legalább is a cselekmény felépítése tagadhatatlanul bizonyos rokonságot mutat. Ezzel a tartalmi vonatkozással viszont ki is merítettük a kapcsolatokat: hiszen éppen az az óriási zenei-színházi apparátus, amely a sovány olasz „moralitás”-t bécsi, igazi operává teszi, semmi körülmények közt nem állhatott a nyomorgó Felvinczi rendelkezésére.”

Bartha Dénes: *Erdély zenetörténete*

Bibliográfia

- Benkő András: Ének és zene a Bethlen-Kollégiumban. In: *Művelődéstörténeti tanulmányok*. Szerk.: Csetri Elek – Jakó Zsigmond – Sipos Gábor – Tonk Sándor. Kriterion, Bukarest, 1980. 136–151.
- Domokos Pál Péter: énektanítás Csíksomlyón a 18. század elején. In: *„Mert ezt Isten hagyta...”*. *Tanulmányok a népi vallásosság köréből*. Szerk.: tüskés Gábor. Magvető Kiadó, Budapest, 1986. 395–417.
- Vita Zsigmond: Zenélő diákság a Bethlen Kollégiumban a 19. század elején. *Korunk*. 1972/10. 1555–1558.

Zene Erdélyben a hosszú 19. században (intézmények, szerzők, prominens személyiségek)

Erdély 19. századi zenetörténetéről, a magyar zeneszerzői iskola előzményeiről és kialakulásáról jelentős, de mindeddig csupán sporadikus kutatási eredmények érhetők el. A már említett Bartha Dénes majdnem egy évszázaddal ezelőtti, összefoglaló munkája óta (Bartha Dénes: Erdély zenetörténete, In: Asztalos Lajos: *A történeti Erdély*. Erdélyi Férfiak Egyesületének Kiadása, Budapest, 1936, 595–644.), mely ezt az időszakot érintve a reformkori kezdeményezéseket és a század zeneszerzőinek, előadóművészeinek portréit, valamint vázlatos intézménytörténeteket tartalmaz, részletes leírás mindeddig nem született a 19. századi Erdély zenei kultúrájáról. Lakatos István, Benkő András, László Ferenc, Szőnyiné Szerző Katalin, Fancsali János, Erich Türk, Németh István, Potyó István, Lázár Zsombor, Karl Teutsch és Ursula Philippi újabb kutatásainak eredményei a helyi magyar és szász „kismesterek” alkotásait és a zenei intézmények működési adatait részlegesen közölték és/vagy ismertették. A recens szakirodalom a kronológiák felállítása mellett főként a zenés színházi repertoár alakulására, a Liszt-filológia erdélyi elemekkel való bővítésére, Ruzitska György vagy Philipp Caudella munkásságának bemutatására, és az egyházzenei alkotások témájára koncentrált.

Az alapkutatások, forrásfeltárások mindeddig nem terjedtek ki az Erdélyben alkotó vagy ott időszakosan működő zenészek műveinek célzott feltárására vagy az ott komponált darabok révén a zenei műveltség kisebb-nagyobb eredményeinek tágabb összegzésére. A kritikai forráskiadások és a magyarországi, valamint közép-kelet európai zenetörténeti eredményekkel való megfeleltetés híján Erdély zenei kultúrájának e meghatározó, a hosszú 19. századon átívelő időszakát tehát mindeddig csak részleteiben vizsgálhattuk.

Bartha Dénes Erdély zenetörténetében így fogalmaz: „A XVIII. század kilencvenes éveitől kezdve Kolozsvár áll az erdélyi magyar zenekultúra törekvéseinek középpontjában. A Muzsikai Egyesület megalakulásáig (1819) két ága van a zenei életnek: egyik a főúri házakban folyó kamarazene és hangszertanítás, másik a magyar színjátészó társaság énekes előadásainak sora. Kezdetben a zeneélet mindkét ágát iránytalanság, a rendszeres szervezés hiánya jellemzi. Ezeknek az állapotoknak 1820-al vége szakad. A Nemzeti Színház operai előadásait 1820 óta a Muzsikai Egyesület, 1836-tól pedig a belőle kifejlődött Muzsikai Konzervatórium látja el megfelelő művészi erőkkal. A Muzsikai Egyesület megalakulása így méltán jelent fordulópontot a kolozsvári zeneélet és zenei színpad történetében. A XIX. század

elején Kolozsvár főúri házainak zenei életét jórészt idegen származású, többé-kevésbé megmagyarosodott zenemesterek irányítják. Zenekedvelés tekintetében maga a kormányzó, gróf Bánffy György és családja jár elől jó példával. Schreier János 1791-ben Kolozsvárt megjelent „Bútsúvétel Anacreon rendi szerént” című értékes zenekari dalának előszavában felemlíti, hogy már 13 esztendő előtt (vagyis 1778 táján) alkalma volt a kormányzó házában annak nejével, sz. Palm Jozefával együtt muzsikálni. 1810 körül Anton Polz zongoramester irányította a kormányzó gyermekeinek zenei nevelését és a házi hangversenyeket. – 1791-ben gróf Teleki József Prágából hozat gyermekeinek zongoratanítót. A XIX. század második évtizedében egész sor jeles zenetanár működik Kolozsvárt: Wesselényi Farkas házában Ph. Caudella, Kemény Sámuelnél H. Pöschl, Bethlen Farkasnál H. Heinisch, Gyulai Ferenc házában Niegreis, végül báró Bánffy Jánosnál, Nagyaluban Ruzicska György. Ezek közül Ruzicska és Heinisch Kolozsvár zenei életében később is nagy szerepet játszottak; Polz és Caudella néhány szerzeménye Wesselényi hagyatékából került az Erdélyi Múzeum kéziratárába. Wesselényi Farkas maga is képzett zeneértő volt; Bethlen Farkas pedig a házában játszott vonósnégyesekben primariusként működött közre. A főúri köröknek ilyen élénk érdeklődése mellett más társadalmi osztályban is kellett zeneértő dilettánsoknak lenniök: nélkülük a magyar színjátszó társaság nem adhatott volna énekes darabokat, hisz állandó, szervezett zenekara sokáig nem volt. Nagy operákat – megfelelően képzett énekesek hiányában – így sem adtak: műsoruk jórészt énekes játékokból és buffooperákból állt. A zenés műsordarabok betanítását kezdetben a társulat vezetője: Kócsi Patkó János látta el: három énekes darab zenéjét is ő maga állította össze; ezek a „Havasi juhászleány”, „A kontraktus” és „A tündérek” című énekesjátékok. A Magyar Kurir 1800. jan. 15-i ismertetése külön is kiemeli Kócsi „jeles musikálását”. Az első évadban, amelynek programját részletesen ismerjük 19 (1799, ekkor Debrecenben és Váradon játszottak), hat énekes darabot adtak, úgymint: A havasi juhászleány (zenéjét összeállította Kócsi, műsoron volt 1807-ig). Inkle és Járíko v. Az aranyidő (zenéje Kolisztól; műsoron 1828-ig). Víg nyomorúság v. Lantosok (zenéje Reimantól; műsoron 1812-ig). Pikkó herceg (zenéjét összeállította Chudy; műsoron 1823-ig). A formenterei remete (zenéjét Kolisz; műsoron 1823-ig). Cziane és Lizias v. A szerencse játéka (csak 1799-ben adták). A kolozsvári társulat „orgester directora” 1802–04-ben Lavotta János volt; színpadi zenét eddigi tudomásunk szerint a társulat számára nem szerzett; annak dacára, hogy az 1803. évi színházi szabályzat előírja: „Az orgester director minden félesztendőre tartozik egy, a nemzeti játszósínhez alkalmaztatható operát vagy énekes játékot készíteni.” Lavotta színházi munkájának semmi nyoma nem maradt fenn. Karmestersége idején (1803–4) négy új énekes darabot hozott színre a társulat: A kontraktus (átdolg. Kócsi; műsoron volt 1807-ig). Az égi háború v. Az oskolamester quasi doktor (zenéje Dittersdorftól; műsoron tartották 1825-ig). A tündérek (összeállította Kócsi; játszották

1803 és 1804-ben). A csörgő sapka (Hennebergtől; műsoron volt 1841-ig). A társulat könyvtárának 1803-ban összeírt jegyzéke²⁰ 330 színdarab közt 15 énekes játékot sorol fel, úgymint: Aranyidő, Csörgő sapka, Égiháború, Falusi borbély, Formenterai remete, Havasi juhászleány, Inkle és Járíkó, Két róka, Kincásók, Kontraktus, Lantosok, Orfeus és Euridike, Pikkó herceg, Szerelem szigete, Újhold vasárnapi gyermek. Úgy látszik, még Lavotta alatt sem volt a társulatnak szervezett zenekara; rendszeren dilettánsok segítették ki az együttest; 1803-ban Lavotta vezetésével maguk a színésztársulat tagjai játszottak a zenekarban. Lavotta távozása után, 1804-ben Seltzer János karnagy vezetése alatt teljesebb zenekart szerveznek. Seltzer 1805 és 1807 között összesen hét új zenés darabot adatott elő, úgymint: Salavári Jankó v. Falusi völgyény (zenéjét Seltzer állította össze; csak 1805-ben játszották). Újhold vasárnapi gyermek (1827-ig volt műsoron). Két róka (Méhultól; 1806; talán már 1804 előtt is adták). Szerelem szigete (Martini; műsoron volt 1806–12). Képzelt földi állampolgárok (Paisiello; csak 1806-ban adták). Kincásók (Méhul; 1807–12; talán már 1804 előtt is adták). Falusi borbély (Schenk; 1807–23; hasonlóképpen).²¹ Muzsikális akadémiákat (hangversenyeket) is adtak a színházban, felemelt helyárák mellett. Ezek a hangversenyek (1805, 1806, 1812) a műsor legnagyobb részét alkotó operarészletek mellett Haydn Jahreszeiten-oratóriumát is előadták 1807 február 14-én. A társulatnak 1806-ban bekövetkezett megoszlása nem érintette a kolozsvári zenés előadásokat, mert a zenekar Erdélyben maradt. Ernyi Mihály, a Magyarországra küldött csoport vezetője, felpanaszolja Wesselényinek, hogy nem tud énekes játékokat adni a közönség emiatt elmarad. 1807-ben hét szerződött zenész állt a kolozsvári társulat szolgálatában: Joh. Selzer, Balt. Gingele, Joh. Klein, Joh. Fischer, Jos. Kling, Lorenz Kraus és Mart. Koválszki. Ugyanezek a zenészek 1808-ban Kolozsvárt újra szerződnek. 1810-ben azonban Seltzer József (így említi Ferenczi 230. l.; valószínűleg elírás János helyett), Zink Mátyás, Kraus Lőrinc és Koválszki Márton zenészek már a debreceni társulathoz szegődnek. Seltzer utódja Kolozsvárt Pick Károly karnagy lett, akinek vezetése alatt nagyobb előadásokon hat polgári zenész (vonósok) és a Splényi-czredtől 12 katonazenész játszott a zenekarban. A szétváláskor Debrecenben a társulat könyvtárából 166 színdarabot és 16 operát másoltak; 1810-ben Kolozsvárra visszaküldték a könyvtárral 23 darab operát hangjegytől. 1810-től a magyar társaság Kolozsvárt feloszlóban van; egyedül az 1812. évadban adnak több énekes darabot, köztük egy újat is, a „Kiki párjával” című énekesjátékot, amely aztán 1836-ig megmaradt a műsoron. A magyar társaság hanyatlásának idején, 1813–19-ben Kolozsvárt Gerger, illetve utána Scotty német társasága játszott. Ebben az időben adták többek között Der Dorfbarbier (Schenk), Der Kappelmeister (Reichardt), Die Weiberkur, Der Geist auf Montebello, Raoul der Blaubart (Grétry), Agnes Sorel (Gyrowetz) című operákat. E művek legtöbbje néhány év múltán a magyar színpadon is megjelent. A magyar társaság hanyatlásának erről a korszakáról írja S. Er. Stock az Allgemeine

Musikalische Zeitungban (XIV. 1812. júl. 8.): „In dem Ungarischen Theater, dessen Orchester, ein oder zwei Mitglieder ausgenommen, nur mit der B. Splénischen Regimentsmusik besetzt ist, hört man öfters, und sogar bey musikalischen Academien. türkische Musik.” Türkische Musik ebben az időkben általában rézfúvós-zenekar játékát jelenti.”

Forrás: Bartha Dénes *Erdély zenetörténete*

Bibliográfia

- Almási István: Erkel és Kolozsvár. In: *Erkel Ferencről és koráról*. Magyar zenetörténeti tanulmányok. Szerk.: Bónis Ferenc. Püski Kiadó, Budapest, 1995. 96–102.
- Dani János – László Ferenc: Beethoven-nyomok Kolozsváron. *Magyar Zene*. XV. 1974/4. 437–441.
- Lakatos István: A kolozsvári Házi Zenekör. 1841–1870. In: *Zenetudományi írások 1977*. Szerk.: Szabó Csaba. Kriterion, Bukarest, 1977. 197–223.
- László Ferenc: Klavír és koboz. Tények és értelmezések Liszt Ferenc 1846-os erdélyi hangversenykörútjával kapcsolatban. Kriterion, Bukarest, 1989.
- Kovács [Sófalvi] Emese: Schodelné koncertje Kolozsváron. In: Egyed Emese (szerk.): *Ismeretség. Interkulturális kapcsolatok a színház révén (XVII–XIX. század)*. Scientia Kiadó, Kolozsvár, 2005, 77–88.
- Sófalvi Emese: Josefa Palm, Mozart's "Transylvanian pupil". Possible connections and narratives, In: Ed. Adriana Bera Mozart Studies vol. I., MediaMusica, Cluj-Napoca, 2021, 70–85.
- Szőnyiné Szerző Katalin: Kolozsvár zenei élete 1856–1866 között, az időszakai sajtó tükrében. *Korunk*, 2019/8, 104–113.

Zenés színhátság Erdélyben a 19. században

18. század végi – 19. század eleji, kétközpontú teátrumi kultúránk, a pest-budai és kolozsvári pódium egyidejűségének hangsúlyozása, vagy az első magyar énekes társulat történetének meghatározó kassai és budai eseményeit tárgyalva kiemelhető a hivatásos operaegyüttest létesítő erdélyi város jelentősége. A Kolozsváron kialakuló, fejlődő, vagy ott időszakosan otthonra lelő, magyar nyelven előadó társulatok történetét a közelmúltig jellemzően a kronológia és a játérend oldaláról vizsgálták a színház- és zenetörténészek. Ferenczi Zoltán monumentális munkájára, s benne az elsődleges források (levéltári iratok, korabeli szín-lapok) adatainak szintézisére hivatkozva a későbbi nemzedékek kutatói a városban fellépő együttesek és a Nemzeti Játékszín történetét plakátok, zsebkönyvek, sajtóhírek, kéziratos levelezések bevonásával egészítették ki.

A vándorszínészet lehetőségeit kiaknázó, a nemzeti teátrum eszméje szerint szerveződő együttesek időrendi mozgása és repertoárja mellett Kolozsvár, mint az ország legkorábbi magyar nyelvű opera színpadának előadásait a színre vitt zenés műfajok, közreműködők, bemutatók szintjén is vizsgálták.

„A XVIII. század kilencvenes éveitől kezdve Kolozsvár áll az erdélyi magyar zenekultúra törekvéseinek középpontjában. A Muzsikai Egyesület megalakulásáig (1819) két ága van a zenei életnek: egyik a főúri házakban folyó kamarazene és hangszertanítás, másik a magyar színházi társaság énekes előadásainak sora. Kezdetben a zeneélet mindkét ágát iránytalanság, a rendszeres szervezés hiánya jellemzi. Ezeknek az állapotoknak 1820-al vége szakad. A Nemzeti Színház operai előadásait 1820 óta a Muzsikai Egyesület, 1836-tól pedig a belőle kifejlődött Muzsikai Konzervatórium látja el megfelelő művészi erővel. A Muzsikai Egyesület megalakulása így méltán jelent fordulópontot a kolozsvári zeneélet és zenei színpad történetében. A XIX. század elején Kolozsvár főúri házainak zenei életét jórészt idegen származású, többé-kevésbé megmagyarosodott zenemesterek irányítják. Zenekedvelés tekintetében maga a kormányzó, gróf Bánffy György és családja jár elől jó példával. Schreier János 1791-ben Kolozsvárt megjelent „Bútsúvétel Anacreon rendi szerént” című értékes zenekari dalának előszavában felemlíti, hogy már 13 esztendő előtt (vagyis 1778 táján) alkalma volt a kormányzó házában annak nejevel, sz. Palm Jozefával együtt muzsikálni. 1810 körül Anton Polz zongoramester irányította a kormányzó gyermekeinek zenei nevelését és a házi hangversenyeket. – 1791-ben gróf Teleki József Prágából hozat gyermekeinek zongoratanítót. A XIX. század második évtizedében egész sor jeles zenetanár működik Kolozsvárt: Wesselényi Farkas házában

Ph. Caudella, Kemény Sámuelnél H. Pöschl, Bethlen Farkasnál H. Heinisch, Gyulai Ferenc házában Niegreis, végül báró Bánffy Jánosnál, Nagyfaluban Ruzicska György. Ezek közül Ruzicska és Heinisch Kolozsvár zenei életében később is nagy szerepet játszottak; Polz és Caudella néhány szerzeménye Wesselényi hagyatékából került az Erdélyi Múzeum kéziratárába. Wesselényi Farkas maga is képzett zeneértő volt; Bethlen Farkas pedig a házában játszott vonósnégyesekben primariusként működött közre. A főúri köröknek ilyen élénk érdeklődése mellett más társadalmi osztályban is kellett zeneértő dilettánsoknak lenniök: nélkülük a magyar színjátszó társaság nem adhatott volna énekes darabokat, hisz állandó, szervezett zenekara sokáig nem volt. Nagy operákat – megfelelően képzett énekesek hiányában – így sem adtak: műsoruk jórészt énekes játékokból és buffooperákból állt. A zenés műsordarabok betanítását kezdetben a társulat vezetője: Kócsi Patkó János látta el: három énekes darab zenéjét is ő maga állította össze; ezek a „Havasi juhászleány”, „A kontraktus” és „A tündérek” című énekesjátékok. A Magyar Kurir 1800. jan. 15-i ismertetése külön is kiemeli Kócsi „jeles musikálását”. Az első évadban, amelynek programját részletesen ismerjük¹⁹ (1799, ekkor Debrecenben és Váradon játszottak), hat énekes darabot adtak, úgymint: A havasi juhászleány (zenéjét összeállította Kócsi, műsoron volt 1807-ig). Inkle és Járikó v. Az aranyidő (zenéje Kolisztól; műsoron 1828-ig). Víg nyomorúság v. Lantosok (zenéje Reimantól; műsoron 1812-ig). Pikkó herceg (zenéjét összeállította Chudy; műsoron 1823-ig). A formenterai remete (zenéjét Kolisz; műsoron 1823-ig). Cziane és Lizias v. A szerencse játéka (csak 1799-ben adták). A kolozsvári társulat „orgester directora” 1802–04-ben Lavotta János volt; színpadi zenét eddigi tudomásunk szerint a társulat számára nem szerzett; annak dacára, hogy az 1803. évi színházi szabályzat előírja: „Az orgester director minden félesztendőre tartozik egy, a nemzeti játszószínhöz alkalmaztatható operát vagy énekes játékot készíteni.” Lavotta színházi munkájának semmi nyoma nem maradt fenn. Karmestersége idején (1803–4) négy új énekes darabot hozott színre a társulat: A kontraktus (átldolg. Kócsi; műsoron volt 1807-ig). Az égi háború v. Az oskolamester quasi doktor (zenéje Dittersdorftól; műsoron tartották 1825-ig). A tündérek (összeállította Kócsi; játszották 1803 és 1804-ben). A csörgő sapka (Hennebergtől; műsoron volt 1841-ig). A társulat könyvtárának 1803-ban összeírt jegyzéke²⁰ 330 színdarab közt 15 énekes játékot sorol fel, úgymint: Aranyidő, Csörgő sapka, Égiháború, Falusi borbély, Formenterai remete, Havasi juhászleány, Inkle és Járikó, Két róka, Kincásók, Kontraktus, Lantosok, Orfeus és Euridike, Pikkó herceg, Szerelem szigete, Újhold vasárnapi gyermek. Úgy látszik, még Lavotta alatt sem volt a társulatnak szervezett zenekara; rendszeren dilettánsok segítették ki az együttest; 1803-ban Lavotta vezetésével maguk a színészek játszottak a zenekarban. Lavotta távozása után, 1804-ben Seltzer János karnagy vezetése alatt teljesebb zenekart szerveznek. Seltzer 1805 és 1807 között összesen hét új zenés darabot adatott elő, úgymint: Salavári Jankó v. Falusi vőlegény (zenéjét Seltzer állította össze; csak 1805-ben játszották). Újhold vasárnapi gyermek

(1827-ig volt műsoron). Két róka (Méhultól; 1806; talán már 1804 előtt is adták). Szerelem szigete (Martini; műsoron volt 1806–12). Képzeldésben levő philosophusok (Paisiello; csak 1806-ban adták). Kincásók (Méhul; 1807–12; talán már 1804 előtt is adták). Falusi borbély (Schenk; 1807–23; hasonlóképpen). Muzsikális akadémiákat (hangversenyeket) is adtak a színházban, felemelt helyárák mellett. Ezeken a hangversenyeken (1805, 1806, 1812) a műsor legnagyobb részét alkotó operarészletek mellett Haydn Jahreszeiten-oratóriumát is előadták 1807 február 14-én. A társulatnak 1806-ban bekövetkezett megoszlása nem érintette a kolozsvári zenés előadásokat, mert a zenekar Erdélyben maradt. Ernyi Mihály, a Magyarországra küldött csoport vezetője, felpanaszolja Wesselényinek, hogy nem tud énekes játékokat adni s a közönség emiatt elmarad. 1807-ben hét szerződött zenész állt a kolozsvári társulat szolgálatában: Joh. Selzer, Balt. Gingele, Joh. Klein, Joh. Fischer, Jos. Kling, Lorenz Kraus és Mart. Koválszki. Ugyanezek a zenészek 1808-ban Kolozsvárt újra szerződnek. 1810-ben azonban Seltzer József (így említi Ferenczi 230. l.; valószínűleg elírás János helyett), Zink Mátyás, Kraus Lőrinc és Koválszki Márton zenészek már a debreceni társulathoz szegődnek. Seltzer utódja Kolozsvárt Pick Károly karnagy lett, akinek vezetése alatt nagyobb előadásokon hat polgári zenész (vonósok) és a Splényi-ezredtől 12 katonazenész játszott a zenekarban. A szétváláskor Debrecenben a társulat könyvanyagából 166 színdarabot és 16 operát másoltak; 1810-ben Kolozsvárra visszaküldtek a könyvtárral 23 darab operát hangjegytől. 1810-től a magyar társaság Kolozsvárt feloszlóban van; egyedül az 1812. évadban adnak több énekes darabot, köztük egy újat is, a „Kiki párjával” című énekesjátékot, amely aztán 1836-ig megmaradt a műsoron. A magyar társaság hanyatlásának idején, 1813–19-ben Kolozsvárt Gerger, illetve utána Scotty német társasága játszott. Ebben az időben adták többek között *Der Dorfbarbier* (Schenk), *Der Kappelmeister* (Reichardt), *Die Weiberkur*, *Der Geist auf Montebello*, *Raoul der Blaubart* (Grétry), *Agnes Sorel* (Gyrowetz) című operákat. E művek legtöbbje néhány év múltán a magyar színpadon is megjelent. [...] A muzsikai társaság és a zeneiskola felállításával (1819-ben) gyökeresen megváltozik Kolozsvárt a helyzet. Ettől kezdve a zeneiskola látja el a magyar énekes-színpadot új erővel; így többek közt Schodelné volt a kolozsvári énekiskola első növendékeinek egyike. A maga idejében úttörő intézménynek története főbb vonásokban a következő. Kolozsvár legrégebb zenei társaságát, a „Societas musicalis”-t csak említésből ismerjük: 1802-ben Haber, Lavotta, Seltzer és Krausz szerepelnek tagjai között; ebből következtetjük, hogy az egyesület hivatásos zenészekből alakult. A tulajdonképpeni Muzsikai Egyesület, amely a későbbi konzervatórium alapja, 1819 tavaszán alakult Holláki Antal guberniumi titkár kezdeményezésére, gróf Bánffy György kormányzó pártfogásával. Mindjárt az alakuláskor énekiskolát is szerveznek; tanfolyama 1819 június 1-én nyílik meg. Ugyanez év december 22-én a zeneiskola tanulói a kormányzó tiszteletére üdvözlő dalt énekeltek teljes zenekari kísérettel. Az 1820 május 31-én tartott első nyilvános zenevizsgáról nincsen közelebbi

adatunk. Az iskola vezető tanítója Grosspetter József (Déryné naplójában tévesen Gross Peter néven van említve); mellette még Klein János és Éder József zenemes-
terek működtek. Hogy Ruzicska György, a későbbi igazgató, mikor kapcsolódott be
a zenetanfolyam munkájába, vajjon mindjárt a megnyitáskor-e, nem tudjuk pontosan
megállapítani. A társaság fennállásának első éveiben (1820–23) sűrűn rendezi hang-
versenyeit; számadásai jelentős bevételt tüntetnek fel. Néhány év múlva azonban a
társaság belső ellentétek miatt hanyatlani kezd; a növendékek száma is megcsap-
pan. 1829-től megint élénkebb tevékenységet fejt ki: 1829-ben új leány énekoskola,
1830-ban pedig fúvóhangszerek tanításának beállítására vonatkozó hirdetést tesz
közzé. A harmincas évek elején új szervezettel, új elnevezéssel próbálkoznak: 1833
augusztus 4-én a „Muzsikai szorgalom társaság”, 1836 január 3-án a „Kolozsvári
Muzsikai Egyesület” bocsát ki részvényjegyzésre felhívást. 1837-ben Ruzicska György
igazgatása alatt végleg megalakul a „Muzsikai Conservatorium”. A harmincas évek
elején Erkel Ferenc is résztvevett az egyesület munkájában: működéséről közelebbi
adataink nincsenek. 1837-től kezdve lassú, folyamatos fejlődés, állandó munka jellemzi a
konzervatórium történetét. Felemlítjük, hogy 1839 április 5-én ünnepi előadás kere-
tében adták elő Haydn Teremtését; Kolozsvárt ezúttal magyar nyelven először. Ezt
a szép fejlődést váratlanul megszakítják az 1848–49. évek eseményei; a konzerva-
tórium működése is majd egy évtizedig szünetel. 1856-ban felhívást bocsátanak ki
az ének- és zenetanoda újból való megkezdésére; háromévi fáradozásba kerül, míg a
tényleges tanítás megkezdődhetik (1859 szeptember 26). Ettől kezdve biztosítva volt
a konzervatórium fennmaradása: 1879-ben Farkas Ödön került az intézet élére, aki
1912-ben bekövetkezett haláláig nagy körültekintéssel intézte a konzervatórium művé-
szi és adminisztratív vezetését. A konzervatórium munkájával párhuzamosan a nemzeti
játékszín operaelőadásainak színvonala is emelkedik. A színház műsora nem szo-
rítkozik már énekbetétes játékokra, hanem a nagy apparátust és fejlett énekkultúrát
igénylő operák is egymásután kerülnek színre Kolozsvárt. A huszas években Kolozs-
vár volt az ország első operaszínpada, mind az előadott darabok száma, mind az
előadások színvonala tekintetében. Az operatársaság lelke ebben az időben Déryné,
aki kolozsvári szereplése idején (1823–27) addig nem látott népszerűsége segítette
az operai előadásokat. Hogy a társulat operai műsorának gyors gazdagodásáról
fogalmat nyerjünk, Ferenczi adatai alapján közöljük a huszas években színrekerült
nagyobb operák jegyzékét: 1822-ben színrekerültek: Béla futása (Ruzicska József),
Kemény Simon (ugyanattól), A fogoly (della Maria), A tolvaj szarka (Rossini),
Helvecziai háznép (Weigl), József és testvérei (Méhul), Sorel Ágnes (Gyrowetz).
1823-ban: Két szó v. A rettenetes éjszaka (D’Alayrac) és A magyarok hűsége és
nemzeti lelke c. drámai kantáta (Pacha Gáspártól); ebben volt Déryné első fellépése
Kolozsvárt. – 1825-ben: Bűvös vadász (Weber), Párisi János (Boieldieu). 1826-ban:
Don Juan (Mozart). Az 1827. év a legeredményesebbek egyike, bemutatói: Olaszné
Algirban (Rossini), Párisi vízhordozó (Cherubini), Sevillai borbély (Rossini). Tankred

(Rossini), Preciosa (Weber); ezenkívül még hat kisebb igényű énekesjáték. Déryné távozásával (1827) megcsappan az operaelőadások száma: 1828-ból egy zenés bemutatót sem ismerünk. 1829-ben két könnyebb fajsúlyú magyar darab kerül színre: Mátyás deák (énekesjáték, zenéje Egressy Bénitől) és Tündérlak Magyarországon (víg daljáték, zenéje Szerdahelyitől). A színház zenei apparátusa a huszas évek folyamán sok változáson esett át. Az 1821-re elkészült színházépületben 19 zenész számára volt hely. A színházi igazgató-bizottságban Holláky Antal (a Muzsikai Egyesület elnöke) lett a zenekar ügyeinek vezetője. A bizottság karmesternek szerződtette Grosspettert, hozzá 12 (névszerint nem említett) magyar és német muzsikust. Grosspetter egymaga, úgy látszik nem tudta ellátni a kétféle hivatallal járó munkát (egyidőben ő volt a Muzsikai Egyesület zeneiskolájának tanítója), ezért 1822 végén Nagy Lázár, a színház bérlője, Debrecenből Ruzicska Józsefet szerződtette karnagynak. Ruzicska rövid háromhónapos tartózkodása alatt két magyar operával, a Béla futása és Kemény Simon c. darabokkal gazdagította a műsort. Az olasz és német operairodalomban jártas Ruzicska e műveivel – nevezetesen a rendkívüli népszerűséget szerzett Béla futásával – felette szerencsés kezdeményezőnek bizonyult: a verbunkos zene hangulatának, fordulatainak színpadra alkalmazásában Erkel Ferenc sokat tanult példájából.

Ruzicska József már 1823 elején Olaszországba távozott; Déryné, mikor ugyanabban az évben Kolozsvárra érkezik, nem talál karmestert a színházban; ha a szükség megkívánja, a konzervatóriumból kéri kölcsön Grosspettert, vagy Ruzicska urat (t. i. Ruzicska Györgyöt). Ennek a bizonytalan állapotnak hamar vége szakadt: a részvénytársaság zenekari igazgatója, gr. Wass Imre (Holláky utóda) 1824-ben Heinisch Józsefet szerződteti karnagynak, akinek vezetése alatt aztán 1824 őszén kitűnő operatársulat alakul Kolozsvárt. A társaság belső viszonyait jobbra csak Déryné szubjektívhangú megjegyzéseiből ismerjük. Déryné távozásával (1827) az operai előadások hanyatlani kezdenek; 1830-ban Heinisch karmester is elhagyja Kolozsvárt és a felvirágzó kassai társulathoz szegődik. A harmincas évek elején már nem sok zenés előadásról tudunk. 1833-ban a „Kassai dal- és színjátszó társaság” játszik Kolozsvárt; operaelőadásai a Honművész tudósítása szerint kiválóak voltak. Az 1834. évi országgyűlés idejére új operatársaság alakul: Erkel József karmester (a komponista öccse) vezetése alatt az első évadban 22 estén adtak operát. Az átadási jegyzék szerint az új társaság 1834-ben a színház könyvtárából 435 színdarab mellett 29 zenés darabot és operát vett át hangjegytől. Arról nincsen biztos tudomásunk, hogy Erkel Ferenc, kolozsvári tartózkodásának idején, tevékeny részt vett-e a színház zenei munkájában. A későbbi időből kevés a nevezetes esemény: 1839-től a színház műsorában mindinkább előtérbe nyomulnak a zenés népszínművek, többek közt Ludas Matyi (Szerdahelyi), Peleskei nótárius (Thern), Ezred leánya (Szerdahelyi), Falusi lakodalom (Egressy Béni), Szökött színész és katona (Egressy). Az 1841-ben ujonnan szervezett társaságnak Gócs Engelbert volt a karnagya; 1844–45-ben Böhm Gusztáv

táv karmestert említik. 1851 után megint inkább operák töltik ki a műsort; a hatvanas évektől az operett is tért kezd hódítani.”

Forrás: Bartha Dénes *Erdély zenetörténete*

Összegzésképp: Kolozsváron hangzott fel a magyar nyelvű zenés színpad, a későbbi hivatásos operajátszás nyitánya. A szövevényes cselekmény már Magyarország – pontosabban: Debrecen, Miskolc, Kassa, Pest-Buda – pódiumain folytatódott, rendszeres erdélyi ritornellekkel. Az Erdélyi Nemzeti Játékszín első zenés együtteseihez kapcsolható szöveges és zenei források a közvetlen analógiáik, a Kassán, a budai Várszínházban, valamint a Pesti Magyar Színházban fellépő énekestársaságok működése, tágabban pedig a német nyelvű társulatok modelljeivel való egybevetés révén értelmezhetők.

A 19. századi kolozsvári zenés színjátszás bibliográfiája

- Ferenczi Zoltán: A kolozsvári színészet és színház története. 1892, Kolozsvár.
- Káli Nagy Lázár: *Az erdélyi magyar színészet hőskora 1792–1821. Nagy Lázár visszaemlékezései*. Bevezető tanulmánnyal ellátta dr. Jancsó Elemér. Minerva Nyomda, Kolozsvár, 1939.
- Lakatos István: *A kolozsvári magyar zenés színpad (1792–1973). Adatok az erdélyi magyar nyelvű színház történetéhez*. Kriterion, Bukarest, 1977.
- Benkő András: énekesjátéktól – az operáig. A kolozsvári magyar zenés színpad fejlődése 1948 decemberéig. In: *Kolozsvár magyar színháza*. Szerk.: Kántor Lajos. Gloria Nyomda, Kolozsvár, 1992. 85–107.
- László Ferenc: Klausenburg – Rumänien Stadt mit zwei Staatsopern, In: *Musikgeschichte in Mittel- und Osteuropa*. Mitteilungen der internationalen Arbeitsgemeinschaft an der Technischen Universität Chemnitz, Chemnitz, 1999. 63–73.
- Lakatos István: A kolozsvári magyar zenés színpad. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977.
- Sófálvi Emese: A kolozsvári zenés színjátszás kéziratos forrásairól – da capo. *Zenatudományi Dolgozatok 2017–2018*. BTK Zenatudományi Intézet, Budapest, 177–198.
- Sófálvi Emese: „Szolgáltattott a szintársulatoknak mindenféle segélyt, hogy operát tarthassanak...” Adatok a kolozsvári Nemzeti Színház és a helyi Muzsikai Conservatorium együttműködésének történetéhez (1821–1849). In: szerk. Egyed Emese: *Képes beszéd. Színház- és filmművészeti tanulmányok 2.*, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2014, 60–79.
- Benkő András: A kolozsvári zenés színpad száznyolcvan éve. In: Lakatos István: *A kolozsvári magyar zenés színpad (1792–1973)*. Kriterion, Bukarest, 1977. 5–11.

Intézményes zeneoktatás Erdélyben

A 19. század elején Európa-szerte kiteljesedő modernizációs folyamatokban a tankötelezettség bevezetése, az állami oktatási rendszer kiépítése eredményeként az iskolaügy fejlődésének új szakasza kezdődött. A tanítóképzés kialakítása, a kisded-óvók, az intézményes leánynevelés megszervezése mellett a szakképzéssel párhuzamosan a művészeti oktatás keretének kialakítása és az egyetemek modernizációja révén a század végére új, szakmai alapokra épített és általános szinten megfogalmazott feladatokat ellátó, állami jóváhagyások és elvárások szerint működő, nemzeti közigazgatási struktúrák jöttek létre. Az állam és a felekezetek által egyaránt fontosnak tartott oktatásügy mindvégig központi kérdés a század európai és így a magyar országgyűlésein is.

A 18. század végének–19. század elejének pedagógiai áramlatai a közoktatási intézetek curriculumainak alakulásában is nyomon követhetők. A herbarti tantervelméletben a művészetek bevonása szintjén az esztétikai kérdéskör jelenik meg. A szakoktatás rendjében, a filantropista nevelésszemlélet jegyében a polgári mestersegek elsajátítása is hozzájárult ahhoz, hogy a nevelés-oktatás tartalmát közelíthesse a hétköznapi élet kö vetelményeihez. Az iparosiskolákban a technikai stúdiумok teret engedtek a művészeti tárgyaknak (pl. szabadkézi rajz). A szépművészet körébe tartozó diszciplínák oktatásának megjelenése hatással volt az intézményi hálózatok alakulására. Németh András neveléstörténész is hangsúlyozza, hogy ebben az időszakban „azok a középiskolák, amelyek [...] az általános képzésen kívül felkészítettek egyebek között kézműves, ipari, [kiemelés S. E.], kereskedelmi, mezőgazdasági, erdészeti, igazgatási foglalkozásokra [...] megnyitották kapuikat a leányok előtt is, és ezzel megelőzik a századfordulón jelentkező női emancipációs mozgalmat”. A gender-role változása révén a 19. század elejére már jellemző, hogy a közvélekedés a zenei képzést a polgári családok lányainál majdnem kötelező elemnek tartotta, a szegényebb rétegeknél pedig mint karrierlehetőség jelent meg.

Társadalmi alapjait tekintve tehát a zene- és énektanulás a lányok és fiatal nők nevelésének nélkülözhetetlen eleme, illetve életkilátásaik tervezésében remélt hasznának köszönhetően a biedermeier domináns kulturális irányvonalai egyikévé vált. Általánosságban megállapítható, hogy zeneiskolák, egyáltalán zenei és művészeti intézmények alapításának kedvezett a 19. század elejének fejlődő gazdasági és virágzó szellemi légköre. A napóleoni háborúk befejeztével számos európai államban stabilizálódott a gazdasági helyzet, és ez természetesen a polgárság művelődésének lehetőségeit is kedvezően befolyásolta. A felvilágosodás eszmerendszere addigra

már lényeges változásokat indított el az európai társadalmi és kulturális folyamatokban. A sajtó megnövekedett szerepe, a könyvkiadás felvirágzása és nem utolsósorban a különböző polgári intézmények (egyesületek, társulások) elterjedése is hatással volt a kialakuló modern műveltségre és a tudományos életre. A korszak közművelődési áramlatainak befolyása, a szakma belső igénye és az érdeklődő kívülállók erőfeszítései folytán a 19. század közepéig Európa nyugati, majd keleti régióiban is a hétköznapiok részévé vált a hivatásosokat és műkedvelőket tömörítő kulturális egyesületek munkája. Zenei társulások létesültek a kisebb-nagyobb művelődési központokban, s az egyesületek, filharmóniai társaságok kebelén – általában azok alapítását követően néhány évvel – rendszerint kialakultak, felfejlődtek és megerősödtek az oktatási intézetek is. A szervezett ének- és zeneoktatás intézménye, a konzervatóriumi ideál érdekében még a 19. század közepén is polemizáltak a közép-európai országok művészetkedvelői.

Az ekkor keletkezett európai zenei intézetek képzési szintje természetesen nem volt, nem is lehetett egységes. Legtöbbjük énekoktatással indított – ez a korban egyúttal az általános zenei ismeretek elsajátítását jelentette –, emellett az egyesületi tagok gyakran vállalták különböző divatos vonós- és fúvóshangszerek oktatását. Ritkábban számozott basszus, vagyis elemi zeneszerzést, a fortepiano polgári térhódításával párhuzamosan pedig billentyűs hangszer is megjelent a tantárgyak között. A színházi központokban a zenei intézmények együttműködtek a helyi társulatokkal, s jellemző volt, hogy iskoláik kezdetben, rövid ideig színtanodai funkciót is betöltöttek. Jól szemlélteti ezt, hogy a 18–19. század fordulóján alakult zeneoktatási intézmények rangidőse, az 1795-ben két korábbi intézmény összevonása révén létesült párizsi intézet is Conservatoire National de Musique et d'art Dramatique néven alakult. A francia állam által támogatott zenei intézményben ingyenes volt az oktatás, feltételt csupán a sikeres felvételi vizsga jelentett. A francia zeneoktatási modellt Közép-Európában is előszeretettel alkalmazták, a legkorábban Prágában, 1811-ben. Ezt követően, a 19. század második évtizedében kezdték meg tömeges működésüket a Német és a Habsburg Birodalom területén a különböző zenetársaságok. A német polgári házi muzsika virágkora a biedermeier, ez a rokokó és a romantikus korszak közti átmenet, a zeneegyletek és iskoláik alapításának tulajdonképpeni időszaka. Az énektanulás növekvő népszerűségét a zenei műfajok oldaláról a német dal honi népszerűsége, illetve az európai „operahisztéria” is elősegítette. Drámai énekesek képzésére azonban a teátrumokhoz kapcsolódó kisebb oktatási intézetek alkalmatlanok voltak. A ciklusonként változó évadok, a pénzügyi meghatározottság (gyakori csődök), a színházak működési rendje intézményes énekesképzésre azonban nem volt alkalmas.¹⁰ Megoldást kizárólag a konzervatóriumi modell alkalmazása jelenthetett. Az 1812-ben alakult bécsi Gesellschaft der Musikfreunde in Wien hármas célkitűzésében már szerepelt konzervatórium létesítése, ez 1817-re valósult meg. A bécsi intézet mintáját követő vidéki egyesületek iskoláit hasonlóképpen a hivatásos

zenészképzés céljából alakították, Tallián Tibor megfogalmazásában „a [conservatorium] szó eredeti jelentését és az itáliai és a francia példát szem előtt tartva egyszerre filantropikus és haszonelvű céllal”. Az 1815-ben létesült grazi Akademischer Musikverein iskolája 1816-tól, míg az innsbrucki Musikverein 1818-tól hirdetett zenei alapképzést.¹¹ A német példát követő osztrák konzervatóriumok nem az itáliai iskolák jótékony conservatorióit, hanem a francia Conservatoire mintájára alakult szakképzési intézményeket tekintették ideáljuknak.¹² A közép- és kelet-európai nagyobb városokban a zenei társaságok általában azonos modell szerint szerveződtek: a polgári kezdeményezést a helyi arisztokrácia pártfogolta, és jellemzően szinte kizárólag csak külföldi vagy idegenben képzett muzsikuskok képviselték a szakmát. Olasz, cseh, később osztrák és német zenészek migrációja révén valósulhatott meg a közép-keleti régióban a műveltebb nyugathoz való zenei felzárkózás több aspektusa is. Ezek egyike a szélesebb rétegek számára elérhető zeneoktatás szükségessége volt, hiszen az idegen példa nyilvánvalóvá tette: a professzionalizáció egyik legfontosabb feltétele a képzés megerősítése. A zenei egyesületek intézményes és anyagi keretük megszilárdítását követően, jellemzően 2–4 év múltán hirdettek oktatást. Az 1818-ban létrehozott innsbrucki Musikverein iskolájának képzési tárgyai közt kezdetben csupán ének és különböző hangszerek szerepeltek. A tanmenet kiegészítéseként, mivel a teátrumi kapcsolat a tiroli egyesületben is fontos szerepet játszott, a Musikverein első éveiben önálló színészképző tagozat működött az intézetben, saját igazgató irányítása alatt, speciális tantárgyak hirdetésével. A későbbiekben aztán az innsbrucki zenetársaság iskolájában már csak a zenei szakképzés fejlődött tovább. A Habsburg tanügyi rendszernek megfelelően a diákok kötelező módon nyilvános vizsgán, valamint az egyesület által szervezett hangversenyeken vettek részt. A kor szakmai gyakorlathoz híven a zenei igazgatót az osztrák intézetben oktatási feladatokkal is megbízták, emellett a koncertek előkészítésében és kivitelezésében működött közre. Nyugat-európai mintát követve már a 18. század végétől–19. század elejétől sorra alakultak Magyarországon – a gyakran kérésre születő – zenei egyesületek, melyek általában oktatási célkitűzéseket is megfogalmaztak. A gazdasági és kulturális élet fellendülésével, valamint a polgári öntudat erősödésével magyarázható, hogy Ausztriában, Magyarországon és Erdélyben is a 19. század második harmadára esik a nem kizárólag művészeti profilú, állandó tevékenységet folytató egyesületek alapításának a nagy többsége.¹⁴ Ebben az időszakban jött létre a kolozsvári Muzsikai Egyesület (1819), az Aradi Hangászegyesület (1832), a Pest-Budai Hangászegyesület (1836), a nagyszebeni Musikverein Hermania (1839) vagy a Debreceni Zenede (1862). (Előzményeiket, a magyar nyelvterületen a 19. század elején csak időszakosan fennálló zenei társulásokat – mivel jellemzően nem rendelkeztek oktatási profillal – ezúttal nem tárgyaljuk.) A korábbi, rövid ideig működő társulások tapasztalatain okulva ezek a művészeti intézetek már hosszabb távra terveztek, s tevékenységüket is biztosabb anyagi és szakmai alapokra helyezhették. A „zenetanodák”, „muzsikai oskolák” kezdetben csupán alapismereteket

közvetítettek, révükön alakulhatott ki mégis az intézményi hálózat, amely Magyarországon és Erdélyben is a későbbi közép- és felsőfokú képzés rendszerének alapja. Magyar zenepedagógiai intézménytörténetünkben még kevésbé vizsgált a reformkorban és a dualizmusban kialakult ilyen jellegű oktatási intézetek története. A Pest-Budán létesített Hangászegylet vagy Filharmóniai Társaság tevékenységének szakszerű dokumentálása mellett a fejlődő vidéki egyesületek leginkább művelődéstörténeti szempontból foglalkoztatták a kutatókat, konkrét zenei vagy pedagógiai jelenségeik megfogalmazására nem minden esetben kerülhetett sor. A csíksomlyói Katolikus Gimnáziumban 1846-tól működő zeneiskolai kísérlet bemutatása jó példa erre. A kolozsvári Conservatorium legközelebbi, érdemi hazai analógiája az 1840-ben, a pest-budai Hangászegyletben létesített nyilvános zeneiskola. A magyarországi egyesületben kezdetben csak énekoktatás folyt, 1850 körül indult hegedűosztály, majd ezt követte a zongora oktatása. Az 1856-tól már a Zenede nevet viselő intézményben 1860-tól működött ún. „szavallati tanszék.” A Hangászegylet zeneiskolájában a hasonló intézményekhez képest igen hosszú tanulmányi időszakot határoztak meg, azonban ez folyamatosan csökkent. 1850-ben már hat évnél kevesebbre módosították, míg 1863-ban a kezdők számára már csupán két év volt kötelező. A Zenede jeletősége a magyar zenei képzés rendszer kialakításában, a zeneakadémiai intézményi fokozat előkészítésében a kortársak számára is nyilvánvaló volt.

Fennállásának első évszázada alatt a kolozsvári zenetársaság és az általa fenntartott iskola anyagi és szervezésbeli okok miatt két ízben is kényszerült szüneteltetni tevékenységét. Ezzel magyarázható a névváltoztatás is, mely a kezdeti Muzsikai Egyesület, Muzsikai Intézet után – többek között – Muzsikai Szorgalom Társaság, majd Muzsikai Conservatorium elnevezésre módosult, gyakran kolozsvári vagy nemes előtaggal. Oktatási funkcióját hangsúlyozandó, az intézet 1836-tól a Muzsikai Conservatorium, második újraszervezését követően, 1856-tól kizárólag a Conservatorium/Zene-Conservatorium megnevezést használta. Az intézmény Farkas Ödön igazgatói periódusa alatt (1879–1912) vált modern, államilag elismert iskolává, ekkor vezették be a magyarosított Konzervatórium, majd Zenekonzervatórium megnevezést. A 20. század elejétől a tanintézet feltüntette possessorori pecsétjein az alapítási évszámot (1819), ezáltal is jogelődjének ismerve el a hajdani Muzsikai Egyesület iskoláját, melynek kotta- és irattárát gondosan őrizte. A kolozsvári Zenekonzervatórium 1916-ban felsőoktatási rangot kapott, ezt követően a budapesti Zeneakadémia tanulmányi rendje, követelményrendszere szerint működött. Az első világháború hatalmi változásainak eredményeképpen, 1919. augusztus 28-án a román állam a kolozsvári zeneoktatási intézményt, annak teljes ingó és ingatlan vagyonával együtt átvette. A könyv- és kottatár mellett az iskola 1819-ig visszamenő mindennemű hivatalos okmánya is az új intézmény birtokába került – erre az irattári anyagokon levő, román nyelvű jegyzetek mellett a dokumentumok későbbi sorsa is utal. Az 1920-as években – párhuzamosan a helyi román konzervatórium és a Marianumba átmertett

Római Katolikus Zeneiskola létesítésével és működésével – Kolozsvári Magán Magyar Zenekonzervatórium elnevezéssel, a 19. századi alapítást idéző rudimentáris körülmények (székhely, hangszerek, tananyagok hiánya) között szerveződött újra, majd fejlődött tovább az alap- és középfokú oktatási tevékenység. 1941-ben a magyar kormány újból főiskolai rangra emelte az intézmény felsőbb osztályait, melyekben az impériumváltást követően 1950-ig, a Román Művészeti Intézettel való összeolvasztásáig Zeneművészeti Főiskola, majd Magyar Művészeti Intézet néven működött az egyetemi szintű oktatás.

Válogatott irodalom

- Bicsok Zoltán: Egy tisztavirág-életű próbálkozás: a csíksomlyói Zeneintézet (1846–1848) (forrásközlés). In: A Csíki Székely Múzeum évkönyve 2012.
- Hausmann Alice, Csillagocska In.: *Mester és Tanítvány*, Budapest, 2009/24. ISSN 1785-4342, 63-70.
- Benkő András: A romániai magyar zeneoktatás történetének vázlata.
- Sztupár Zoltán: Újjászületik a katolikus egyházzene-oktatás Temesváron. *Magyar Egyházzene*. I. 1993–1994/2. 245.
- László Ferenc: Școala românească de suflători la Cluj (1919–1944), In: *Lucrări de muzicologie prezentate la Simpozionul de muzicologie în Festivalul Cluj Modern*. Editura MediaMusica, Cluj-Napoca, 2003. 106–107.
- Selmeczi Marcella: Zeneóvoda. *Korunk*. 1972/5. 737–741.
- Sófalvi Emese: A kolozsvári magyar nyelvű zeneoktatás 1819–1950 között. Vázlatos áttekintés. In: Dombi Józsefné – Maczelka Noémi (szerk.): *Kortársaink a művészetekben*. JATEPress, Szeged, 2020. 123–128.
- Sófalvi Emese: Școala clujeană de muzică din Facultatea de Teologie Reformată a UBB. In: coord. David, Daniel: *Tradiție și excelență. Școlile academice/de știință la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca (1581–1872–1919–prezent)*. Presa Universitară Clujeană, 2019. 349–357.
- Sófalvi Emese: A kolozsvári Magyar Művészeti Intézet Zenei Fakultása (1948-1950). In: Szerk. Egyed Emese – Fejér Tamás: *CERTAMEN V. Előadások a Magyar Tudomány Napján az Erdélyi Múzeum-Egyesület I. szaksztyályában*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2018, 21–30.
- Sófalvi Emese: Ruzitska György, egy kolozsvári „hangtanító” zenepedagógiai öröksége. In: szerk. Egyed Emese – Fejér Tamás: *CERTAMEN IV. Előadások a Magyar Tudomány Napján az Erdélyi Múzeum-Egyesület I. szaksztyályában* Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2017, 50–71.
- Sófalvi Emese: *Zeneoktatás a kolozsvári Muzsikai Conservatoriumban 1819 –1869 között*, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2020.

Erdélyi magyar városok, kisirégiók klasszikus zenei művelődése

Az erdélyi magyar városok és a vidék klasszikus zenei kultúrája kapcsán az intézmények és intézményszervező művészek munkájához kapcsolunk felhasználható irodalmat. A művelődési központoknak számító kormányzói székhelyek és nagyvárosok mellett a vidék zenei kultúráját is érintjük.

Kolozsvár

- Benkő András: Kolozsvár magyar kóruskultúrájának fejlődése a XIX. és a XX. század első felében. In: *Kolozsvár 1000 éve*. Szerk.: Dáné Tibor Kálmán – Egyed Ákos – Sipos Gábor – Wolf Rudolf. Erdélyi Múzeum-Egyesület – Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület, Kolozsvár, 2001. 225–235.
- Jászay Károly: A kolozsvári lutheránus egyház orgonáinak története. *Erdélyi Múzeum*. XLIII. 1942/3. 409–411.
- Benkő András: A Kolozsvár-Hídelvei Földész énekkar. *Művelődés*. [XLVII.] 1994/12. 20–22.
- Jakabffy Tamás: A kolozsvári Schola Gregoriana Monostoriensis. *Magyar Egyházzene*. IX. 2001–2002/2. 308.
- Lakatos István: A kolozsvári Zenetársaság (1887–1918). In: *Zenetudományi írások 1980*. Szerk.: Benkő András. Kriterion, Bukarest, 1980. 7–34.
- Laskay Adrienne (válogatta): *Számvetés. A kolozsvári magyar muzsikusok, Kolozsvári Operabarátok Köre* Kiadása, Kolozsvár, 2018.
- László Ferenc: Das Musikleben Klausenburgs, In: *Klausenburg. Wege einer Stadt und Ihre Menschen in Europa*. Hrsg.: Ulrich Burger – Rudolf Gräf. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2007. 195–202.
- László Ferenc: A kilencedik, a legnagyobb. [A Kolozsvári állami Magyar opera.] In: *Kolozsvár magyar színháza*. Szerk.: Kántor Lajos. Gloria Nyomda, Kolozsvár, 1992. 109–120. Laskay Adrienne: A Kolozsvári Állami Magyar Opera 50 éve. Eseménytörténet a sajtóviasshang tükrében. Erdélyi Híradó Lap- és Könyvkiadó, Kolozsvár, 2003.
- Dávid István: Műemlékorgonák Kolozsváron. In: *Zenetudományi írások 1983*. Szerk.: Benkő András. Kriterion, Bukarest, 1983. 158–193.
- Lakatos István: Szimfonikus zene Kolozsváron I. In: *Zenetudományi írások 1983*. Szerk.: Benkő András. Kriterion, Bukarest, 1983. 194–214.

Marosvásárhely

- Csíky Boldizsár: A zenekari muzsika Marosvásárhelyen. In: *Zenetudományi írások 1977*. Szerk.: Szabó Csaba. Kriterion, Bukarest, 1977. 269–291.
- Kozma Mátyás: Enescu és Marosvásárhely. In: *Zenetudományi írások 1980*. Szerk.: Benkő András. Kriterion, Bukarest, 1980. 112–119.
- Csíky Boldizsár: Zeneszerzésünk és a marosvásárhelyi Filharmónia. *Korunk*. 1972/5. 775–778.
- Elekes Márta-Adrienne: Vajon ez már történelem? Gyermekkoncert-kalandok a marosvásárhelyi Állami Filharmóniában, I Szerk. Egyed Emese – Pakó László – Sófalvi Emese: *Certamen VII. Előadások a Magyar Tudomány Napján az Erdélyi Múzeum-Egyesület I. Szakosztályában*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2020, 431–446.
- Elekes Márta-Adrienne: Szavakba öntött muzsika – Adalékok Marosvásárhely zenei krónikájához. Infoprint Kiadó, Székelyudvarhely, 2007.
- Lakatos István – Herman, Vasile – Vinătoru, Sorin – Mihail, Paul – Hubesz Valter: Note din viața muzicală a orașelor Cluj, Iași și Târgu-Mureș, *Muzica*. 1956/3. 46–48.
- Szász Károly: A Marosvásárhelyi Összmunkás Dalkar. *Művelődés*. XXII. 1971/5. 37–40.

Csíkszereda

- Benkő Judit: Szubjektív Régizene Fesztiválhangulatok. *Művelődés*. LXVII. 2014/6. 4–7.
- Boér Károly: A régizene-fesztivál tegnap és ma, *Művelődés*. [XLIII.] 1990/6–7. 18–19.; Cseke Gábor – Simó József (szerk.): *Széllal tündöklelni. Emlékek a harmincéves Csíkszeredai Régizene Fesztivál kezdeteiről*. Hargita Megyei Kulturális Központ, Csíkszereda, 2010. 13–14.; Kovács Katalin: Csíkszeredai énekkarok, *Művelődés*. XXVIII. 1975/10. 49–50.; László Ferenc: Csíkszereda '83. [A 4. Csíkszeredai Régizene Fesztiválról.] *Művelődés*. XXXVI. 1983/8. 27–28.; Nagy István: Zenélő Csíkszereda egykor és ma. *A Hét*. IV. 1973/3.; Pávai István: *Barozda 1976–2001*. Alutus Kiadó, Csíkszereda, 2001.

Sepsiszentgyörgy

- Benkő András: Bartók Béla romániai hangversenyei (1922–1936). Kriterion Könyvkiadó, Bukarest – 1970. 113 – 115.
- Berde Zoltán: Sepsiszentgyörgy zenei élete (1862–1944). In: *Zenetudományi írások 1980*. Szerk.: Benkő András. Kriterion, Bukarest, 1980. 35–89.
- Berde Zoltán: Zenei élet Sepsiszentgyörgyön a XIX. Század utolsó negyedében. *Aluta*, III. (1971).
- Fancsali János, Magyarörmények a sepsiszentgyörgyi zenei életben, *Erdélyi Örmény Gyökerek* – Kulturális Egyesület időszaki kiadványa II. évfolyam 1998/17. szám 1-6.
- Jakab Árpád: 100 éves a Sepsiszentgyörgyi Magyar Férfidala, *Parlando*, 2021/3.

Salamon Sándor: Színjátszás Sepsiszentgyörgyön a 19. században. In: *Aluta 2/2*. Muzeul Sf. Gheorghe – Sepsiszentgyörgyi Múzeum, Sf. Gheorghe – Sepsiszentgyörgy, 1970. 163–218.

Szatmárnémeti

Csirák Csaba: Színházi élet Szatmáron 1898-1918, Szatmárnémeti 2008.

Csirák Csaba: Szatmárnémeti zenei múltjából, a szerző kiadás, Szatmárnémeti, 2013.

László Ferenc: Béla Bartók pe meleaguri sătmărene. In: *Afirmarea. Pagini literare sătmărene*. Antologie de Vasile Săvinescu, Ion Vădan, Ovidiu Suciu. Satu Mare, 1980.

Enyedi István: *Orgile istorice din județul Satu Mare*. Ediția Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2004.

Enyedi István: Orgile orașului Satu Mare [Szatmárnémeti orgonái]. *Studii și comunicări*. 1998–1999/15–16. 531–556.

Temesvár és Nagyvárad

Boér Jenő: Negyedszázad Temesváron a zene szolgálatában. 25 éves a temesvári Bartók Béla Kórus. *Művelődés*. LX. 1996/2. 14–15.

Boér Jenő: Zenei élet Temesváron. *Művelődés*. XXXVI. 1983/5. 21–22.

Csire József: A Boda házaspár szerepe Nagyvárad zenei életében. In: *Zenetudományi írások 1986*. Szerk.: Benkő András. Kriterion, Bukarest, 1986. 199–225.

Kristófi János Zsigmond: Levéltári adatok Nagyvárad XVIII. századi egyházzenei életéhez. *Magyar Egyházzene*. VIII. 2000–2001/2–3. 279–286.

Metz, Franz: *Johann Michael Haydn. Seine Beziehungen zu Dommusik in Temeswar und Groswarden*. Südosteuropäischer Musikhefte. Band 1. Edition Musik Südost, München, 1997.

Molnár József: Adalékok a nagyváradi orgonaépítés történetéhez. *Magyar Egyházzene*. XIII. 2005–2006/3. 303–339.

Roșca, Felician: Dokumente zur Kirchenmusik im Großwardeiner Staatsarchiv. In: *Die Kirchenmusik in Südosteuropa. Historische und typologische Studien zur Musikgeschichte südosteuropäischer Regionen. Kongressbericht 1998*. Hrsg.: Metz, Franz. Verlag.; Hans Schneider – Edition Musik Südost, Tutzing – München, 2003.

Thurzó Sándor: Kodály-bemutatók Nagyváradon. *Művelődés*. XXV. 1972/11. 33–42.

Thurzó Sándor: Michael Haydn és Karl Dittersdorf Nagyváradon. *Művelődés*. 1970/1. 31–32.

Thurzó Sándor: Nagyvárad egyházzenei hangversenyei a II. világháborút követő évtizedekben a decemberi eseményekig (1945–1956, 1980–1989). *Magyar Egyházzene*. III. 1995–1996/1. 81–107.

Thurzó Sándor: Nagyvárad éneklőkanonok (1199–1557). In: *Zenetudományi írások 1983*. Szerk.: Benkő András. Kriterion, Bukarest, 1983. 150–157.

- Thurzó Sándor (összeállította): *Bartók Nagyváradon, a helyi sajtó tükrében*. Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely társaság – Királyhágómelléki Református Egyházkerület – Nagyvárad Római Katolikus Püspökség, Nagyvárad, 2007.
- Pintér Lajos: [Bartók Béla] Aradon és Temesváron. *Igaz Szó*. XVIII. 1970/9. 461–465.
- Metz, Franz: *Societatea Filarmonică din Timișoara. 125 ani de la înființare (1871–1996)*. Verlag der temeswarer Philharmonie Banatul – Edition Musik Südost, Temeswar – München, 1996.
- Metz, Franz: Százesztendő a temesvári millennium-orgona. *Magyar Egyházzene*. III. 1995–1996/4. 459–462.
- Metz, Franz: *Johann Michael Haydn. Seine Beziehungen zu Dommusik in Temeswar und Groswarden*. Südosteuropäischer Musikhefte. Band 1. Edition Musik Südost, München, 1997.
- Bodó Mária: *Járosy Opera Omnia. Muzica simfonică la Timișoara în anii 1920*, Editura Gordian, Arad, 2010.
- Hausmann Kóródy Alice – Hausmann György: *Nagyvárad zenei életének szolgálatában – Acél Ervin*. Partiumi Kiadó, Nagyvárad, 2012.
- Bodó Mária: *Járosy Opera Omnia. Muzica de cameră la Timișoara în anii 1920*, Editura Gordian, Timișoara, 2012.
- Metz, Franz: *Musikgeschichte eines europäischen Musikzentrums* [Josef Brandeisz és a temesvári zenei élet. Egy európai zenei központ történetéhez]. Musik Südost, München, 2016.
- Metz, Franz: Der temeswarer Philharmonische Verein und die südosteuropäische Chorbewegung in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhundert.. In: *Beiträge zur südosteuropäischen Musikgeschichte. Internationales musikwissenschaftliches Symposium, Löwenstein 1997*. Hrsg.: Metz, Franz. Edition Musik Südost – Donauschwäbischen Kulturstiftung, München, 2001.
- Vulpe, Damian: Zur Geschichte der temeswarer Musikschulen und Konservatorien In: *Beiträge zur südosteuropäischen Musikgeschichte. Internationales musikwissenschaftliches Symposium, Löwenstein 1997*. Hrsg.: Metz, Franz. Edition Musik Südost – Zusammenarbeit mit der Donauschwäbischen Kulturstiftung, München, 2001.
- Metz, Franz: *Der Temeswarer Philharmonische Verein 1871. Eine Chronik südosteuropäische Musikgeschichte 1850–1950*, Südosteuropäischer Musikhefte. Band I. Edition Musik Südost, München, 2005.
- Árva Árpád: Nagyvárad zenei múltjából. *Művelődés*. XXVI. 1973/4. 24–27.

Székelyudvarhely

- Bodurian Ágota – Simén Beáta: Ötven éves a székelyudvarhelyi Dr. Palló Imre Művészeti Líceum. In: Szerk. Egyed Emese – Pakó László – Sófalvi Emese: *Certamen VII. Előadások a Magyar Tudomány Napján az Erdélyi Múzeum-Egyesület I. Szakosztályában*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2020, 431–446.

- Katona Zoltán: *Száz éves a Székely Dalegylet*. Székelyudvarhely, 2018.
- Farkas Sándor: Adalékok a Székelyudvarhelyi Filharmonikus társaság történetéhez. In: *Zenetudományi írások 1983*. Szerk.: Benkő András. Kriterion, Bukarest, 1983. 215–225.
- Farkas Sándor: énekes muzsika Székelyudvarhelyen. Adatok a műkedvelő kórusmozgalom történetéhez. *Művelődés*. XXXVIII. 1985/6. 40–43.
- Farkas Sándor: *Székelyudvarhely zenei múltjából*. Palló Imre Alapítvány, Székelyudvarhely, 2002.
- Péter Éva: Musical life in the 17–18th century Reformed College of Székelyudvarhely, *Studia Universitatis Babeş-Bolyai. Musica*. LV. 2010/1. 3–11.
- Farkas Sándor: Kodály és Bartók művészetének visszhangja Székelyudvarhelyen. *Művelődés*. XXVII. 1974/5. 47–48.

A vidéki városok zenei kultúrája

- Boldizsár Zeyk Imre: *A 125 éves tordaszentlászlói kórusmozgalom antológiája*, tordaszentlászlói Kalotaszegi tájmúzeum, Tordaszentlászló, 2016.
- Ficzay Dénes: Bartók Béla Aradon. *Művelődés*. XVI. 1973/1. 21.
- Benkő András: Levéltári adatok Beszterce XVI. századi zenei életéhez. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények*. XXI. 1977/2. 202–205.
- Orosz Otília Valéria: *Műemlékorgonák az Érmelléki Református Egyházmegyében*. Partiumi füzetek 56. Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely társaság, Nagyvárad, 2009.
- Dávid István: *Műemlék orgonák Erdélyben*. Balassi Kiadó – Polis Kiadó, Budapest–Kolozsvár, 1996.
- Király Péter: Andreas Veckenstadius, besztercei toronyzenész felmondólevele 1663-ból. Adalékok egy erdélyi város 17. századi zeneéletéhez. In: *Zenetudományi dolgozatok 2013–2014. Jubileumi kötet a Zenetudományi Intézet 40 éves fennállása alkalmából*. Szerk.: Kiss Gábor. Magyar tudományos Akadémia Zenetudományi Intézet, Budapest, 2016. 127–143.
- Geréd Vilmos: A gyulafehérvári Székesegyház orgonáinak története. *Magyar Egyházzene*. V. 1997–1998/2–3. 217–230.
- Ficzay Dénes: Két muzsikás Aradon. Pablo Casals – Kodály Zoltán. *Művelődés*. XXVII. 1974/9. 59.

Zeneírás Erdélyben 1918-tól

A romániai magyar vonatkozású zenetudomány kerete sokféleképpen értelmezhető. Ezúttal az írárok tárgya, zene és közügy összekapcsolása révén vizsgáljuk a nyomtatott zenei kultúra e szegmensét.

Kisebbségi muzikológiánk száz éve során csak elvétve volt érezhető az intézményesített keret biztonsága, a kutatócsoport éltető ereje, s így jobbra egyéni eredményekkel, a tanítás, ösztönzés és hídverés szándékával közölt írásokkal számolhatunk. Az erdélyi magyar vonatkozású zenetudományleggyakrabban kutatott témái az etnomuzikológia, a történeti zenetudomány aktuális kérdései, megjelennek az esztétika, a helyi vonatkozású és kortárs művészek portréi, Bartók-, Enescu-, Haydn-, Mozart-kutatások, zenepedagógiai tanulmányok vagy zenei intézménytörténeti vázlatok.

A nemzetiségi zeneírás e számottevő, a hazai mellett több nyelven és fórumon megjelenő, a nemzetközi szakirodalomban jegyzett tételei a hitelesség és a szakmai kompetencia fokmérői is. Az erdélyi művelődés zenetudományi műhelyeinek időszakossága, valamint a romániai magyar nyelvű felsőfokú szakképzés évtizedes hiánya miatt a helyi kutatók eredményei még nem teljeskörűek, illetve jelentős mértékben kiegészíthetők a magyarországi adatokkal.

Népzenetudomány

Almási István: Népzene kutató műhely Kolozsváron. In: *Zenetudományi dolgozatok 2003/II. Tanulmányok az MTA Népzene kutató Csoport megalakulásának 50. évfordulójára.* Szerk.: Richter Pál – Rudasné Bajcsay Márta. Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézet, Budapest, 2003. 359–363.

Bura László: Néphagyomány kutatás Szatmár megyében. *Előre.* 1972. ápr. 7.

Zenei kultúra

Benkő András: [A Művelődés] a zenekultúra szolgálatában. *Művelődés.* [XLVII.] 1994/1. 4–5.

Benkő András: Hazai magyar kotta- és zenei könyvkiadásunk (1944–1959). *Korunk* 1959. 1343–1345.

Boros Zoltán: Erdélyi magyar könnyűzene a hetvenes években. *Székegyföld.* 2014. február.

- Csákány Csilla: *Gondolatok a kolozsvári zenei életről. Válogatott zenekritikák*. Partium Kiadó, Nagyvárad, 2012.
- Csipkés Ilona: *Kolozsvár magyar társadalmának zenei élete a román megszállás alatt*. Lengyel Albert Könyvnyomdája, Kolozsvár, 1943.
- Kéki Béla: Kolozsvár színházi és zenei élete. *Hitel*. VIII. 1943/7. 448–452.
- Lakatos István (válogatta, a bevezető tanulmányt írta és a jegyzeteket összeállította): *Kolozsvári magyar muzikusok emlékvilága. Szemelvények a XIX. század zenei írásaiból*. Bukarest, 1973, Kriterion Könyvkiadó.
- Lakatos István: Az erdélyi magyar zenei élet. In: *Erdélyi magyar évkönyv*. Szerk.: Kacsó Sándor. Brassói Lapok és a Népűjság, Braşov – Brassó, 1937. 108–114.
- Lászlóffy Zsolt: Erdélyi zenei élet – 2001. In: *Romániai magyar évkönyv 2002*. Polis Kiadó, Kolozsvár, 2002. 198–203.
- László Ferenc: Zenei életünk. In: *A romániai magyar nemzetiség*. Bukarest, 1981. (n. n.): Bontakozó zenei élet Kolozsváron. *A zene*. 1941/22. 236–238.
- Kulcsár Gabriella: *Kolozsvári zenés panoráma*. Kolozsvári operabarátok Egyesülete, Kolozsvár, 2017.
- Zoltán Aladár: Zenei művelődés kórusmozgalom. *Korunk*. 1957/6. 803–807.

Zeneírás

- Angi István: Az erdélyi magyar zenetudomány múltjáról, jövőjéről II.. In: szerk. Tánczos Vilmos, Tőkés Gyöngyvér: *Tizenkét év. Összefoglaló tanulmányok az erdélyi magyar tudományos kutatások 1990–2001 közötti eredményeiről.*, Scientia Kiadó, Kolozsvár, 2002
- Benkő András: A romániai magyar zeneírás három évtizede (1944–1977). *Művelődés* 1974/8.
- Şorban Emilia (red.): *Şcoala muzicologică Francisc László*. Editura Muzicală, Bucureşti, 2020.
- László Ferenc: Scrieri muzicologice în limba maghiară. *Muzica*. 1981/3. 44–45.
- László Ferenc: Tegnap, ma és holnapután. Helyzetkép a romániai magyar zenei szakírásról. *Holnap*. 1991/6. 30–31.
- László Ferenc (interjúkészítő): A Hét munkatársának nyilatkozik a romániai magyar zenealkotásról Zoltán Aladár, az RSZK Zeneszerzői Szövetségének titkára. *A Hét*. III. 1972/52. 8.
- Szabó Csaba: A romániai magyar zeneszerzők zenepedagógiai művei. *Művelődés*. XXVIII. 1975/11. 18–24.
- Jagamas János: Népzeneink kutatásának története. A megjelenés előtt álló 350 romániai magyar népdal című kötet bevezetőjéből. In: *Korunk évkönyv 1973*. Szerk.: Ritoók János. Kolozsvár, 1973. 203–218.

Bibliográfiák

Lakatos István: *Bibliográfia az 1919 és 1940 között önállóan megjelent magyar zenei vonatkozású munkákról*. Kecskemét 1943.

Pávai István és Sófalvi Emese (szerk.): *A romániai magyar vonatkozású zenetudomány első évszázada 1918–2018. Bibliográfia*, Kolozsvári Operabarátok Egyesülete, Kolozsvár, 2019.

Erdélyi magyar zeneszerző-nemzedékek a 20–21. században

Bartha Dénes szerint a 20. század elejétől fogva nincsen olyan zeneszerző-egyénség Erdélyben, akinek munkássága döntően befolyásolná egész Erdély zene-kultúráját. A szélesebb köröket mozgató szellemi mozgalom ezóta elsősorban a népzene feltárása és értékelése körül folyik, ezért is lehet az erdélyi magyar zeneszerzésnek egyfajta rusztikus, kézműves jellege, Horváth Bálint megfogalmazásában: „az erdélyi magyar zeneszerzést a forma egyfajta kézműves jellegű megformálása jellemzi.”

Az első világhégés után Erdélyben alkotó, vagy a 20. században a régióból származó művészek egy része helyet kapott a magyar zeneszerzői kánonban. Ezt Selmeczi György is hangsúlyozza „Csak a nagy magyar zeneszerzői hagyomány védte meg az erdélyi zeneszerzőket a második világháború utáni ideológiai kényszerektől.” Bár zeneszerző-nemzedékekről és egyfajta hagyományozódásról is beszélhetünk, egységes nyelvezetről, általános jellemzőkről kevésbé.

Az egyéni zeneszerzői korpuszok széleskörű ismertetése helyett az erdélyi magyar zeneszerzők nemzedéki periodizálását e helyütt Németh István Csaba adatai alapján közöljük.

Az erdélyi magyar zeneszerzők első nemzedékének tagjai Bródy Miklós (1877–1949), Tárcza Bertalan (1882–1950), id. Delly-Szabó Géza (1883–1961), Haják Károly (1886–1970), Bretán Miklós/Nicolae Bretan (1887–1968), Csíki Endre (1888–1949) és Lányi Oszkár (1888–1953).

Az ún. második nemzedék képviselői Molnár Károly (1901–1987), Kozma Géza (1902–1986), Tróznér József (1904–1984), Chilf Miklós (1905–1985), Viski János (1906–1961), Veress Sándor (1907–1992), Boskovics Sándor (1907–1964), Eisikovits Miksa/Max Eisikovits (1908–1983), Demián (Fischer) Vilmos (1910–1994), Jodál Gábor (1913–1989) és id. Márkos Albert (1914–1981).

A harmadik nemzedék tagjai közt számlálhat nemzetközi vonatkozásban is elismert szerzőket: Szöllősy András (1921–2007), Ligeti György (1923–2006), Kurtág György (1926), Csire József (1926–2011), Birtalan József (1927–2017), Oláh Tibor/Tiberiu Olah (1928–2002), Zoltán Aladár (1939–1978), Kozma Mátyás (1929–1994), Hubbesz/Hubes Walter (1929–2008) és Szarvady Gyula (1929–2012).

Az erdélyi „harmincasok” képviselői id. Szalay Miklós (1930–2003), Junger Ervin (1931–2019), id. Fátyol Tibor (1935–2017), Terényi Ede (1935–2020), Szabó

Csaba (1936–2003), Csíky Boldizsár (1937), Vermesy Péter (1939–1989), Buzás Pál (1939) és Boros Zoltán (1939).

Az erdélyi zeneszerzők középnemzedékéhez Czakó Ádám (1940–2013), Hencz József (1942), Eötvös Péter (1944), Albert György (1944), Márton Jenő (1946–1991), Orbán György (1947), Selmeczi György (1952), Szeghő Péter (1954), Demény Attila (1955 –2020), ifj. Szalay Zoltán (1959), Könczei Árpád (1959), Ditrói Kelemen László (1960), Magyar Zita (1965), ifj. Márkos Albert (1967) tartozik.

A legfiatalabb nemzedék, a „Benjámínok” sorába Lászlóffy Zsolt (1973), Fazakas Aaron (1974), Gyöngyösi Levente (1975), Szakács Ajtony Csaba (1976), Cári Tibor (1979) és Török-Gyurkó Áron (1989).

Összegző irodalom

Hausmann Kóródy Alice. (szerk.): *Adalékok a romániai magyar zeneszerzés történetéhez*: Presa Universitară Clujeană, Kolozsvár, 2018.

Hausmann Kóródy Alice. (szerk.): *Erdélyiség a magyar zeneszerzők műveiben*. Partiumi Keresztény Egyetem, Nagyvárad, 2018.

Laskay Adrienne (összeállította): *Számvetés. A kolozsvári magyar muzikusok 100 éve*. Kolozsvári Operabarátok Egyesülete Kiadása, Kolozsvár, 2018.

Romeo Ghircoiașiu: Creația muzicală maghiară din R.P.R., *Muzica* 1957.

[Igaz Szó szerkesztősége]: Korszerű zeneszerzés – zenei anyanyelv. A szerkesztőség körkérdésére válaszol: Csíky Boldizsár, Jodál Gábor, Junger Ervin, Kozma Mátyás, Márkos Albert, Tterényi Ede, Vermesy Péter. *Igaz Szó*. XVIII. 1970/9. 434–443.

Zeneszerzők

Benkő András: Márkos Albert. *Művelődés*. XXVII. 1974/5. 44.

Benkő András: Tárca Bertalan. *Művelődés*. XVI. 1973/2. 29.

Benkő András: *Zoltán Aladár*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 1998.

László Ferenc: Néptanító és zeneszerző. [Száz éve született Delly-Szabó Géza kolozsvári zeneszerző.] *A Hét*. XV. 1984/9. 7.

Fancsali János: Csiki Endre, az elfeledett magyarörmény zeneszerző. In: szerk. Egyed Emese – Pakó László – Sófalvi Emese: *Certamen VII. Előadások a Magyar Tudomány Napján az Erdélyi Múzeum-Egyesület I. Szakosztályában*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2020.

Gagelmann, Hartmut: *Nicolae Bretan. Dalai. Operái. Élete*. tipoholding Kiadó, Cluj – Kolozsvár, 1998.

Lakatos István: Kozma Géza. *Utunk*. XII. 1957/34. 2.

Lakatos István: László Árpád. *Utunk*. XI. 1956/11. 2.

- Fancsali János: *Viski János, Kodály Zoltán magyar-örmény tanítványa*. Művelődés. 2017/10.
- Hollós Máté: Intrada. Pályakezdő zeneszerző arcképe. Lászlóffy Zsolt. *Kritika*. XXIX. 2000/11. 44–45.
- Ittész Mihály – Szabó Péter (szerk.): *Üvegszilánkok között. Szabó Csaba emlékkönyv*. Szerk.: Cellissimo, Budapest, 2013. 305–321.
- Manolache, Laura: Repere stilistice ale creației lui Tiberiu Oláh. In: *Artes. Studii de teoria artei* 7. 2007.
- Németh G. István: *Csikó Boldizsár*. Magyar zeneszerzők 25. Mágus Kiadó, Budapest, 2003.
- Németh G. István: *Vermes Péter*. Magyar zeneszerzők 35. Mágus Kiadó, Budapest, 2006.
- Sófalvi Emese: Fuziuni. Portret componistic Áron Török-Gyurkó. In: Șuteu, Cristina (ediție îngrijită de): *Ars Musicalis. Lucrările simpozionului tinerilor cercetători Romeo Ghircoiașiu, ed. II.*, Editura Media Musica, Cluj-Napoca, 2019, 87–95.
- Sófalvi Emese: Útkeresésről és a mives zeneszerzésről. Beszélgetés Könczei Árpád zeneszerzővel. *Székelőföld*, 2019. febr., XXIII. 2., 92–101.
- Boros Konrád Erzsébet (szerk.): *Birtalan József pedagógiai és zeneszerzői munkássága*. Kriterion Könyviadó, Cluj-Napoca, 2011.
- Verestóy Ilona: Romániai magyar zeneszerzők. tróznér József. *Művelődés*. XXVI. 1973/9. 31.
- Terényi Ede: Arcképvázlatok. Romániai magyar zeneszerzők 1. Birtalan József. *Igaz Szó*. XXXI. 1983/3. 246–248.
- Terényi Ede: Arcképvázlatok. Romániai magyar zeneszerzők 2. Zoltán Aladár. *Igaz Szó*. XXXI. 1983/3. 248–250.
- Terényi Ede: Arcképvázlatok. Romániai magyar zeneszerzők 3. Kozma Mátyás. *Igaz Szó*. XXXI. 1983/4. 342–344.
- Terényi Ede: Arcképvázlatok. Romániai magyar zeneszerzők 4. Szalay Miklós. *Igaz Szó*. XXXI. 1983/4. 344–345.
- Terényi Ede: Arcképvázlatok. Romániai magyar zeneszerzők 5. Szabó Csaba. *Igaz Szó*. XXXI. 1983/6. 541–544.

ISBN: 978-606-37-0941-8